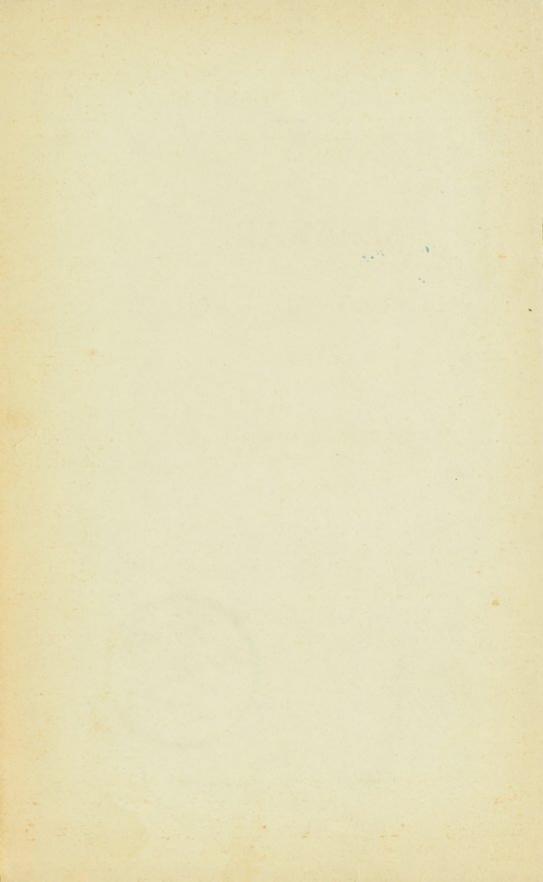

Columbia University in the City of New York

THE LIBRARIES

General Library

AS.

BIBLIOTHECA ARABICA SCHOLASTICORUM

SÉRIE ARABE

- Tome VIII, fasc. I -

ALFARABI

RISALAT FI'L-'AQL

TEXTE ARABE INTÉGRAL

en partie inédit

ÉTABLI PAR

MAURICE BOUYGES, S. J.

893.78 B472 V.8 fasc.1

AVANT-PROPOS

Parmi les écrits philosophiques arabes qui, traduits en latin, circulèrent chez les Scolastiques du Moyen âge, quelques-uns étaient très courts, mais n'en exercèrent pas moins une certaine influence, à une époque donnée, et méritent qu'on leur réserve une place dans la Bibliotheca arabica Scholasticorum. L'un d'eux était l'opuscule d'Alfarabi sur l'Intellect.

Alfarabi, que les Turcs revendiquent avec raison comme l'une des gloires intellectuelles de leur race, et qui, venu de Transoxiane à Bagdad, où des chrétiens furent ses principaux maîtres, puis à Alep, mourut à Damas en 950, était certainement un esprit non vulgaire. Célèbre dans l'Histoire de la musique arabe non moins que dans celle de la philosophie, ce savant méditatif semble avoir été éminemment un théoricien et un classificateur. Bien qu'appartenant à l'une des premières générations qui, dans l'Islam, s'occupèrent des questions agitées dans les milieux quelque peu hellénisés de l'Orient arabe, ou plutôt à cause de cela, il semble être plus rapproché de nous que la plupart de ceux qui révérèrent en lui leur « second Maître » — le premier étant Aristote. Sa dissertation sur le 'Aql est cependant bien orientale.

Écrire un opuscule sur les divers sens du mot 'aql " intellect » était assez heureux, car on trouverait peu de termes arabes qui, tout en restant dans l'usage commun, appartiennent en propre à plus de domaines de la philosophie, et y soient devenus l'expression technique de concepts plus importants. Sans doute le sujet n'était pas nouveau, au X° siècle; mais Alfarabi le traita avec plus d'originalité et de largeur de vue.

Au Moyen âge, cette question de l'Intellect intéressait fort les philosophes dignes de ce nom, chez les Musulmans et les Juifs comme chez les Latins. Aussi, la Risâlat d'Alfarabi semble-t-elle avoir joui d'une certaine vogue dans l'Orient et l'Occident arabe; et fut-elle traduite de bonne heure soit en latin (XIIe-XIIIe siècle), soit en hébreu (XIIIe-XIVe s.). Cependant, comme l'auteur excite la curiosité plus qu'il ne la satisfait, il ne pouvait jouer longtemps un rôle principal. Mais il a joué son rôle; et, replacé à son époque, antérieurement à Averroès (m. 1198) et à Avicenne (m. 1037), il ne peut être négligé. Peut-être même que le succès, sinon l'apparition de certaines théories bizarres, mi-cosmogoniques mi-psychologiques, chez les Arabes, ne se comprend bien que dans des esprits influencés par Alfarabi.

L'original arabe de l'opuscule a été déjà édité, et traduit en allemand, par Friedrich Dieterici (1821-1903), à la mémoire duquel il est juste de rendre ici hommage. Mais, lorsque Me Etienne Gilson, aujourd'hui professeur au Collège de France, édita, et traduisit en français, il y a huit ans, la version latine médiévale, il eut le regret de constater, avec son collaborateur arabisant Me Louis Massignon, que l'édition Dieterici était insuffisante. Elle n'est pas assez exacte, en effet, et, qui plus est, elle est incomplète, puisque rien, dans son texte arabe, ne correspond au dernier quart des versions médiévales.

Ayant eu la bonne fortune de découvrir, dans un manuscrit d'une Bibliothèque de Staniboul, un texte arabe intégral, j'ai pensé qu'il devait être publié. Mais il n'était pas digne, malgré l'ancienneté de la copie, d'être reproduit tel quel. Je me suis donc décidé à donner une véritable édition qui, conformément à la méthode de la série arabe de la B.A.S., et sans prétendre ne rien laisser d'incertain, soit assez sûre ou assez documentée pour servir de base à des travaux ultérieurs. Car, dans l'état actuel de nos connaissances sur l'Histoire de la philosophie arabe, la Risâlat mérite, je crois, d'être lue et relue — sauf, naturellement, par ceux qui auraient la naïveté de prendre Alfarabi pour leur véritable « second Maître ».

J'ai le plaisir de pouvoir remercier sans réserve les nombreux Directeurs de Bibliothèques qui ont contribué à faciliter mon travail. Je songe surtout à ceux de l'India Office et du British Museum de Londres, de la Bodléienne d'Oxford et de la Bibliothèque Nationale de Paris, à ceux de différentes Bibliothèques de Stamboul et à celui de la Bibliothèque du Parlement de l'Iran, à Téhéran — sans oublier celui de l'Université Saint-Joseph, à Beyrouth, et celui de la Maison Saint-Louis (Jésuites français) à Jersey.

Beyrouth, ce 10 Septembre 1938.

Maurice Bouyges, S. J.

NOTICE

I. - L'OPUSCULE ET SON AUTEUR. - 1. Authenticité. - 2. But et ordonnance de l'Opuscule. - 3. Note sur son sectionnement. - 4. Intégrité et unité. - 5. Date de composition. - 6. Le Titre.

II. — DOCUMENTATION SUR LE TEXTE. — 1. Éditions arabes. — 2. Manuscrits arabes. — 3. Témoins indirects arabes. — 4. Traduction latine médiévale. — 5. Versions hébraïques. — 6. Classement généalogique. — 7. Traductions modernes et Études diverses.

III. — Notre Édition. — 1. Plan général. — 2. Établissement du texte. — 3. L'Apparat. — 4. Présentation typographique. — 5. Titres courants et Index.

I. - L'OPUSCULE ET SON AUTEUR.

age, le Aboū Naṣr Al-Fārābiy des écrivains arabes, qui est l'auteur du de Intellectu car c'est lui qui est désigné par la tradition manuscrite arabe ou hébraïque et aussi, avec une fermeté suffisante, par la tradition latine. Aucun doute sérieux ne m'est venu à l'esprit au cours de mon travail. Nous savons d'ailleurs, par les biographes, qu'Alfarabi composa un écrit, sinon deux (1), traitant de l'Intellect. On éprouvera parfois, il est vrai, quelque difficulté à reconnaître ici la terminologie ou les théories lues dans les éditions actuelles d'autres opuscules attribués à Alfarabi. Mais, ici et là, c'est bien la même manière, les mêmes tendances profondes.

L'authenticité, abstraction faite des divergences de détails, nous la revendiquons pour toutes les parties de l'opuscule, notamment pour les pages 30-36 restées jusqu'ici inédites en leur texte original. En cela, d'ailleurs, nous sommes d'accord avec nos prédécesseurs. Lorsque Fr. Dieterici eut le désagrément de constater que ses manuscrits arabes offraient un texte moins long que celui des traductions médiévales, il n'accusa point celles-ci d'ajouter des pages d'une authenticité douteuse. Au contraire, il compléta sa traduction de l'arabe à l'aide d'une traduction de l'hébreu publiée auparavant par Rosenstein. Après lui, les médiévistes ou les orientalistes qui ont médité les textes, n'ont

⁽¹⁾ Voir plus loin, p. vii, n. 2.

élevé, que je sache, aucune objection sérieuse. Aujourd'hui que l'original est retrouvé nous sommes encore plus à l'aise pour être affirmatif : tout l'opuscule est d'Alfarabi.

2° But et ordonnance de l'opuscule. — Bien que la Risâlat d'Alfarabi n'ait aucun caractère personnel, et que le بالسلام, qui la termine ne nous oblige pas à la considérer comme une véritable «épître», on croirait volontiers qu'elle répond à des demandes de disciples ou d'admirateurs. En tout cas, le plan est net : démêler ce qu'on entend par le mot 'aql ou « intellect », soit lorsqu'il est employé par telle ou telle catégorie de gens, soit lorsque dans les différentes sciences du corpus aristotélicien, Logique, Éthique, Psychologie, Métaphysique, il reçoit des significations plus ou moins mystérieuses.

On comprend mieux la raison d'être d'une pareille monographie quand on se représente l'embarras où devaient se trouver les premières générations d'intellectuels musulmans, en cet Orient du Xe siècle, où les traductions faisaient confluer tant d'éléments, plus ou moins déformés, de théories disparates. L'on ne peut alors s'empêcher d'admirer chez notre auteur une curiosité philosophique, une initiative de pensée, un souci de précision, que la langue qu'il écrit trahit souvent, mais qui est réel, et que les lecteurs de l'original se doivent de ne pas méconnaître. Malgré tout, la classification adoptée est trop extrinsèque, et l'ordonnance des développements trop rudimentaire.

3º Note sur le sectionnement de l'opuscule. — Dans les éditions et traductions récentes, l'opuscule est divisé et subdivisé en sections qui, de prime abord, semblent bien appartenir à sa structure primitive. Dès les premières lignes, en effet, sont énumérées six acceptions du mot 'aql; et les six parties qui semblent être ainsi annoncées sont distinguées ensuite, dans l'édition Dieterici et dans les éditions égyptiennes, par des numéros. De plus, quatre subdivisions paraissent annoncées au début de la cinquième partie : celles qui sont ensuite marquées par les traducteurs Dieterici et Gilson.

Malheureusement, ces divisions et subdivisions sont loin de ressortir avec autant de netteté de l'ensemble des manuscrits arabes. En dehors de B, dont dépendent, je m'imagine, les éditions arabes, et dont je ne connais ici le témoignage que par leur intermédiaire, nous ne voyons que R numéroter les divisions principales (1). Quant aux subdivisions, elles ne reçoivent nulle part autant de

relief que dans les traductions DIETERICI et GILSON.

4º INTÉGRITÉ ET UNITÉ. — Telle que nous l'éditons, la Risâlat forme un tout complet. Le plan annoncé est réalisé, et la fin marquée

⁽¹⁾ L'un (au moins) des ancêtres de T portait sans doute une numérotation aux mêmes endroits que R, bien que peut-être exprimée différemment. Car, aux douze endroits où R met une lettre numérale, T a laissé un petit espace vide, lequel n'a été dûment rempli que deux fois : p. 12,41 et p. 24,61.

par des clausules aussi nettes que possible. Il n'en était pas ainsi dans les éditions précédentes (voir p. v et p. xII, n. 2). Mais la question qui se posait alors ne se pose plus aujourd'hui.

Ce qu'on pourrait se demander, c'est pourquoi la Risālat nous est parvenue sous deux formes inégales, l'une plus courte que l'autre d'un quart (cf. p. 30,2²³). L'hypothèse d'un simple accident serait difficile à exclure. Car Alfarabi, nous dit Ibn Hallikān (1211-1282) ne se servait pas de cahiers pour ses écrits. De là vient, ajoute le biographe, que la plupart de ses œuvres sont courtes, semblables à des notes, et que plusieurs se trouvent incomplètes (1). Cependant, la coupure a très bien pu ne pas être accidentelle. Elle a lieu, en effet, juste avant le début de considérations dont l'absence ne frapperait pas le lecteur ordinaire, bien qu'elles répondent à une question qui a là sa place; et qui, d'un autre côté, peuvent plus facilement heurter l'orthodoxie musulmane. Quoi qu'il en soit, les deux recensions coexistent depuis des siècles (2); et l'on ne trouve, dans les exemplaires arabes, aucune allusion de l'une à l'autre (3).

5º Date de composition. — Aucune date de composition n'existe dans les manuscrits, arabes ou autres, que j'ai consultés; et aucun détail de rédaction ne semble pouvoir servir de fondement à une conjecture précise, au moins dans l'état actuel de nos connaissances.

Disons cependant que la *risâlat* remonte vraisemblablement au milieu de la première moitié du Xe siècle. A cette époque existaient, semble-t-il, les traductions arabes de tous les ouvrages aristotéliciens auxquels elle fait allusion. D'autre part, Alfarabi avait une trentaine d'années en 900, puisqu'il mourut en 950, âgé d'environ quatre-vingts ans. Or, le ton de l'opuscule, qui est plutôt celui d'un maître, l'érudition dont il témoigne, l'assurance avec laquelle il parle des Moutakallimîn, tout cela permet de conjecturer que l'auteur avait dépassé la période de sa jeunesse littéraire. Si l'on nous pressait de hasarder une date approximative, nous répondrions : vers 920-930.

⁽¹⁾ وفيات الاعيان , ed. du Caire (1299 H./1882), t. II, p. 102,8.

⁽²⁾ Lorsqu'Ibn Abî Ouçaybi'at (1203-1270) parle, non pas, comme les autres historiens, d'un simple Fi'l-'Aql, mais de كتاب في المتل صغير كتاب في المتل صغير كتاب في المتل صغير كتاب في المتل صغير كتاب في طبقات الادباء في طبقات الادباء ولل (t.II, p. 139,9 du كتاب عيون الانباء في طبقات الادباء والمنات الادباء والمنات الادباء والمنات العبداء والمنات العبداء والمنات العبداء والمنات العبداء والمنات العبداء المنات العبداء والمنات وال

⁽³⁾ Dans la traduction latine, l'addition « et metaphisica » (p. 30,2²²) pourrait provenir d'un lecteur qui, ne possédant que la recension plus courte, aurait remarqué l'absence de toute mention de la Mélaphysique, contrairement à ce que fait attendre le 6²⁰² article du pseudo-programme placé au début de la Risâlat. Mais dans le contexte l'on ne voit pas, plus que dans l'arabe, trace de coupure ou de rajustement.

6° LE TITRE. — L'opuscule reçut-il de son auteur un nom spécial? On pourrait en douter. Il n'y a concordance, en effet, dans la tradition manuscrite, ni entre l'arabe et l'hébreu, ou entre l'arabe et le latin, ni à l'intérieur d'aucune des trois séries de documents.

Dieterici a choisi l'appellation مثالث و منالث المتل qui lui a été fournie par le manuscrit A, et que nous retrouvons dans O et, à peu près équivalemment, dans I. Elle a l'avantage d'être plus explicite que le simple titre منالث que Dieterici avait lu dans le manuscrit B, et qui est également dans nos manuscrits R et T. Mais elle semble, à cause de cela, être moins primitive. D'autre part, ni L ni F ne portent de titre en tête de l'opuscule. Il y a donc lieu d'hésiter.

Chez les Latins, un nom assez habituellement écrit est celui de De intellectu et intellecto. C'est celui de l'édition Gilson. Mais les variantes « De intellectu » et « De multiplici accepcione intellectus » sont notées dans l'Apparat critique — sans parler d'un titre « De intelligentiis » qui se lit dans le volume de 1508 où est publiée l'édition princeps. On ne pourrait donc affirmer avec certitude que l'exemplaire arabe du

traducteur ait porté tel ou tel titre.

Dans les traductions hébraïques l'unanimité fait également défaut. Rendus littéralement en arabe, les mots hébreux par lesquels est désigné l'opuscule dans notre manuscrit p seraient בדיף المقل والمقول (dans la clausule). D'après notre manuscrit m, qui contient une traduction différente, on parlerait de Daraphrase de Iedaïa, le plus sûr résultat de son témoignage est que le titre arabe était peu explicite.

Le titre فالمتر والمترز, qui n'a pour lui aucun de nos exemplaires arabes, mais serait autorisé par des exemplaires de traductions médiévales, se lit chez des écrivains arabes ou arabisants : chez Casiri (1), chez Fr. Dieterici (2), et dans l'édition arabe de l'Encyclopédie de l'Islam (3). Mais chaque fois nous avons des motifs de considérer والمترز comme une addition secondaire. Ainsi Casiri et Dieterici reproduisent la notice d'Al-Qiftiy. Or, dans l'édition Jul. Lippert (Leipzig, 1903), p. 279,12, on ne trouve que والمترز غ sans variante; et d'ailleurs Dieterici note, p. xxxix, que والمترز est une conjecture de lui. Quant à l'adaptation arabe de l'Encyclopédie de l'Islam, elle traduit les mots « sur l'Intelligence et l'Intelligible » du B. Carra de Vaux, auteur de l'article original farabi (al-), t. II, p. 57 b.

Nous adoptons le titre le plus bref, et, somme toute, le mieux attesté par les documents : ف المتل . A lui seul, il domine l'ensemble des sujets

Bibliotheca Arabico-Hispana Escurialensis, operâ et studio Michaelis
 Casiri, Syro-Maronitæ, Presb.,... Tom. prior (Matriti, a. M.DCC.LX.), p. 192,19.
 Alfarabi's Philosophische Abhandlungen (Leiden, 1890), p. 117,7.

⁽³⁾ دائرة المارف الاسلامية, t. I (Le Caire, 1352=1933), p. 408 a.

traités, tandis que les additions ou explications risquent de trop restreindre sa portée — ce qui apparaît mieux maintenant que nous possédons le texte arabe intégral.

Quant au mot que nous mettons en tête du titre, on pourrait tout aussi bien adopter à sa place le mot que, que l'on trouve dans les éditions arabes, dans des manuscrits arabes, et dans des citations (1). Peut-être même est-il celui qui convient le mieux dans un recueil. Mais ici l'appellation Risdlat paraît préférable, si on ne lui donne pas un sens trop rigide. Et d'ailleurs c'est elle que l'on trouve en F (voir p. 36,7) qui est notre seul exemplaire arabe de la recension complète.

II. - DOCUMENTATION SUR LE TEXTE.

1º Éditions arabes.

1. - L'édition princeps [=D] est due à l'orientaliste allemand D

Friedrich Dieterici, qui l'incorpora dans un recueil :

Alfarabi's philosophische Abhandlungen aus Londoner, Leidener und Berliner Handschriften. Herausgegeben von Dr. Friedrich Dieterich, Professor an der Universitaet Berlin (Leiden, E. J. Brill, 1890). xxxix+۱۱۸ pages. — Le recueil a reçu de l'éditeur le titre arabe suivant, sous lequel il figure dans plusieurs bibliographies: الثمرة المرضية : et la date indiquée à la fin du texte arabe est 1889.

Notre opuscule, qui est la 3me pièce (2), occupe 222 lignes, aux pages ra—La (3). L'appareil critique, placé aux pages xxxii-xxxiii, indique les variantes des deux manuscrits qui sont à la base de l'édition: $a = 1e \, \alpha \, \text{Cod}$. Brit. Mus. 425 », et $b = 1e \, \alpha \, \text{Cod}$. Berol. Landberg 368»; ainsi que les lectures c, dues à l'initiative de l'éditeur. — Nous avons relevé ces variantes a et b, appelées par nous a et b (voir a), ainsi que les modifications faites par Dieteric. Cf. a, a, a, a. 5.

2. — Recueil imprimé en Égypte [= E] : هذا كتاب الجمع بين را في الحكيمين : E أفلاطون الالاهي وأرسطوطاليس للشيخ الامام الملتب بالمعلم الثاني أني نصر الثاراني – وهو يحتوى على ثمانية رسائل – طبع على نفقة ماتزمه الشيخ محمد حجازى – الطبعة الاولى . سنة ١٣٠٥ هـ-١٩٠٧ م Volume de 4+32+84

⁽¹⁾ Citant littéralement dans son « Guide des égarés », IIe P., ch. 18, un passage de notre opuscule, Maïmonide l'appelle maqâlat [d'Alfarabi] fi'l-'Aql: t. II, p. 37,11 de l'édition S. Μυκκ (Paris, 1861).

متالة في معانى المتل للجعلير الثانى الفارابي . اسير المتل ... في كتاب النفس ايضاً . تت (2) المتالة والحمد لواهب الخير والعاصير عن الضلالة

⁽³⁾ Nous indiquerons, au début de chacun des titres de notre Apparat, à quelles pages et lignes de cette édition correspond chaque page de la nôtre.

pages, avec 23 lignes de 90 mill. par page. Notre opuscule occupe les pages 5,8 à 15,5 de la dernière série : au total, 227 lignes (1).

En ce qui concerne notre opuscule, cette impression égyptienne n'est qu'un plagiat de l'édition de Dieterici. Dans mon Apparat, néanmoins, j'ai noté, çà et là, la manière dont elle s'écarte du texte de Dieterici ou le reproduit.

3. — Autre recueil, facilement confondu avec le précédent : [!] هند كتاب الجمع بين رائي الحكيمين أفلاطون الإلاهي وأرسطوطاليس للشيخ الامام الملتب بالعلم [!] هند كتاب الجمع بين رائي الحكيمين أفلاطون الإلاهي وأرسطوطاليس للشيخ الدحير المكاوى الثاني أبي النصر الغارابي – وهو يحتوى على ثمانية رسائل – طبع على نفقة الحاج عبد الرحير المكاوى — Dans ce volume الكتبي بجوار الازهر بمصر – الطبعة الاولى . سنة ١٩٠٧ م ١٣٠٥ م ١٣٠٥ مو 103 pages, dont chacune contient 24 lignes de 100 millim., notre opuscule occupe les pages 34,21-22 à 43,9 : au total, 203 lignes (2).

Cet imprimé reproduit, p. 103, un avis relatif à une pagination qui n'est pas la sienne, et qu'on lisait dans notre n° 2, p. 84, où il a sa raison d'être. Inutile d'insister.

- 4. Troisième réimpression égyptienne, portant le même millésime que les précédentes et qualifiée, elle aussi, de « première » :

  المجموع للمعلم الثانى فيلدوف الاسلام أبي نصر محمد بن محمد بن طرخان بن أوزلتم القاراني المالكور ضاعف المجموع الكلم للسيد محمد بدر الدين العلى على قصوص الحكم لأبي نصر القاراني المذكور ضاعف الله في المجمل القاراني الملكور ضاعف الله في المجمل المحمد المجمل الله المحمد المحمد المحمد المحمد المحمد المحمد المحمد المحمد أمين المخانجي وأخيه « حقوق اعادة الطبع مم الشرب والتراجير محفوظ لهم » طبع بمطبعة السعاده أمين المخانجي وأخيه « حقوق اعادة الطبع مم الشرب والتراجير محافظة مصر . لصاحبها محمد اسماعيل و occupe les pages 45-56, soit 230 lignes de 89 mill. à raison de 20 lignes par page (4).
- H C'est cette édition, dont l'Avant-propos est signé par Mouḥammad Amīn al-Ḥānģiy, que j'ai prise comme spécimen du texte aujourd'hui vulgarisé [=H]. Il est bien identique à celui de D, sauf quelques variantes sans portée (5).
  - 5. Une autre réimpression, faite « au Caire... en 1327-1909 à la librairie Sûq 'Ukâz (kitâb al jam', 8 rasâ'il, pp. 34-43) », a été signalée par des arabi-

متالة في معانى المتل للمعلم الثانى الفارابي . اسير العقل ... في كتاب النفس ايضا . تبت المثالة (1) والحمد الله

مقالة في ممانى المقلل للمعلم الثانى الفاراني . اسم الفعل (!) ... في كتاب النفس ايضا . تحت (2) المقالة والحجد لله

⁽³⁾ Deux exemplaires que j'ai eus entre les mains portaient sur la couver-مجموعه فلسفة ابى نصر الفارابي. ويليها فصوص الحكم للمؤلف مشروحة: ture le titre suivant شرح جليلا – يباء بمكتبة محمود على صبيح: واخيه محمد. بميدان الازهر بمصر – مطبعة الاتحاد المصرى حجر وحروف بشارء المقادين بالغورية بمصر

[•] تائة في معانى المعلم الثانى الفاراني . اسر المقل ... في كتاب النفس ايضا . تمت المثالة (4) والحمد لواهب الخير والعاصر عن الضلالة . تر متالة المقل ويليها ...

⁽⁵⁾ Dans notre Apparat l'édition DIETERICI ne sera guère mentionnée qu'à travers cette réimpression.

sants. Mr Louis Massignon, l'ayant comparée avec le texte de Dieterici, la qualifie de contrefaçon (1). Je ne m'en suis pas occupé davantage.

6. — Une autre accusation de plagiat semble faite par le Père L. Cheikho dans sa Revue Al-Machriq, t. XI (Beyrouth, 1908), p. 438. Mais je doute qu'elle concerne notre opuscule.

2º Manuscrits arabes.

Les manuscrits arabes contenant le Fi'l-'Aql sont moins rares qu'on n'était fondé à le croire il y a cinquante ans, et ils sont devenus plus accessibles. Voici ceux dont j'ai eu connaissance.

Le manuscrit arabe Add. 7518. Rich. du British Museum de Lon-A dres [= A], celui que le Catalogue (2) décrit sous le nº 425, et qui est un recueil d'opuscules d'Alfarabi, contient comme première pièce notre maqālat (3). Le début du recueil, de format in-8°, aurait été copié à Ispahan en 1105 H./1694, par ... D'après Dieterici (4), quelques corrections et gloses ont été faites, mais qui ne porteraient ordinairement que sur des cas peu obscurs; le manque de points diacritiques et la forme persane de l'écriture rendraient la lecture souvent douteuse. — Nous nous sommes abstenu d'étudier ce manuscrit autrement qu'à travers l'édition Dieterici (p.ix). C'est pour cela que nous désignons par une petite capitale a les leçons qui lui a sont attribuées.

Dans le recueil manuscrit arabe n° 368 de la collection Landberg, B appartenant à la Preuss. Staatsbibliothek de Berlin [=B], la pièce n° 24 (fol. 117^r-120^r), que le Catalogue de W. Ahlwardt (5) décrit sous le n° 5339, est notre opuscule (6). Les pages pleines comptent 23 lignes, et chaque feuillet mesure 18×13 cm., dont 14×10 pour la partie écrite. Le manuscrit est dans un assez mauvais état, et l'écriture sans netteté. Il serait du IXe siècle de l'Hégire, XVe de l'ère chrétienne. — Dieterici a utilisé ce manuscrit, dont il note lui aussi, à propos d'une autre pièce, la médiocrité (7), et qu'il appelle b pour notre opuscule (8).

⁽¹⁾ Dans les « Notes » dont nous parlerons plus loin (Notice, II,7).

⁽²⁾ Catalogus codicum manuscriptorum orientalium qui in Museo Britannico asservantur. Pars secunda, cod. arab. amplectens, 2*p. (Londres, 1852), p. 204.

متالة في معانى المقل (3)

⁽⁴⁾ Op. cit., p. xxvi-xxvii.

⁽⁵⁾ Die Handschriften-Verzeichnisse der Koeniglichen Bibliothek zu Berlin, Sechszehnter Band: Verzeichniss der Arabischen Handschriften von W. Ahl-Wardt, Vierter Band (Berlin, 1892), p. 546.

مقالة فى المقل للحكسر الفاضل الكامل الى نصر انفاراني قدس سره اسير المقل ... تبت المقالة (6) والجهد لواهب الذير والعاصر عن الضلالة

⁽⁷⁾ Op. cit., p. xxxv.

⁽⁸⁾ Ibid., p. xxxII.

Je me suis dispensé d'en faire une étude personnelle. Je désignerai par la petite capitale B les leçons prises à l'Apparat de l'édition de Dieterici ou au Catalogue de W. Ahlwardt.

- L'exemplaire que possède la Bibliothèque Fatih [= F], à Stamboul, à la fin du recueil manuscrit n° 5316, est relativement ancien. Il n'est pas daté; mais une autre pièce du recueil, copiée par la même main, porte la date de Ram. 590 [=1194]. L'opuscule occupe neuf feuillets (1), mesurant 20×14 cm. dont 16×11 environ pour la partie écrite. Il y a régulièrement 15 lignes par page; mais une demi-ligne est ajoutée au bas des pages 4°,5°,5°,6°,6°,7°,8°,9°,9°. Écriture nashiy, grosse, où les points diacritiques sont relativement nombreux. Dans cet exemplaire j'ai enfin constaté la présence de la partie de l'opuscule dont jusqu'ici les traductions médiévales étaient seules à nous révéler l'existence (2). Cette partie inédite a été copiée par moi, et ma copie confrontée avec l'original. Quant au reste, il a été collationné avec l'édition H, puis avec les résultats du collationnement H-R.
- A la Bibliothèque de l'India Office de Londres, dans le volume « Arabic MSS 3832 » est un exemplaire de notre opuscule [= I] en écriture persane élégante, occupant les feuillets 222^r-226^r (3). Dimensions des pages : 28×15 cm.; dimensions des filets bleus, dorés, encadrant les 21 lignes de chaque page : environ 19×8 cm. Foliotation en chiffres modernes européens. La copie a été faite au XIe siècle de l'Hégire, XVIIe de l'ère chrétienne, à en juger par les dates que portent quelques pièces du recueil, par exemple : la date 1043 H. [1633-1634] au fol. 309^r. J'ai collationné ce manuscrit avec mon texte par l'intermédiaire de bonnes photographies.
- A Beyrouth, est un exemplaire manuscrit (4) appartenant à la Bibliothèque Orientale de l'Université Saint-Joseph [= J]. Anciennement coté 764, il a été placé sous le n° 386 par le R. Père Louis Cheikho (1859-1927), qui le décrit ainsi dans la partie du Catalogue qu'il publia en 1925 : « Papier indien fort,... Hauteur 26 cm. ; largeur 17 cm.; 34 pages à 9 lignes très espacées. Écriture nashī élégante avec encres noire et rouge. XIX° siècle... Notre Ms acheté à Bombay en 1895 est une copie récente qui fournit quelques variantes utiles au

(1) Il n'y a pas de titre au début ; mais à la fin on lit كملت رساله الى نصر الله الله العاراني في العقل والحمد لله وحده وصلوانه على محمد الذي واله

⁽²⁾ Voir page 30,2-3. — Rien, dans F, ne laisse soupçonner qu'une interruption ou solution de continuité se soit produite. Les mots وفي ما معنى se trouvent à l'intérieur d'une ligne et aucun signe de ponctuation ne les précède.

مقاله معانى المقل للحكيير الغيلسوف المعلم الثانى الشيخ ابى نصر . بسير الله ... ارسطو فى كتاب (3) النفس بير بالغام

كتاب العلل للغاراني نسخه اصل لمياب ... في كتاب النفس تهت الرسالة بعون الله العزيز (4)

texte imprimé » (1). — Le manuscrit a été étudié autant et plus qu'il ne le méritait.

Le modèle de J (ou l'un de ses ancêtres ?) que nous appellerons "J était en [*J] mauvais état, car on voit en J, une dizaine de fois, la rubrique שׁנוֹ בּׁ וֹלְים עַּבְּים מּנִּים מִּנֹוּ בַּׁ וֹלְים עַבְּים מִּנְים מּנִּים מִּנְּים מִּנְּיִם מִּנְּיִם מִּנְּיִם מִּנְּים מִּנְּיִם מִּנְּים מִּנְּיִם מִּנְּים מִּנְּיִם מִּנְּים מִּנְּיִם מִּנְּים מִּנְּים מִּנְּיִם מִּנְּים מִנְּים מִּנְּים מִּנְּים מִנְּים מִּנְּים מִנְּים מִּנְּים מִּנְּים מִנְּים מִּנְּים מִּנְים מִּנְּים מִּנְּים מִּנְּים מִּנְּים מִּנְּים מִּנְים מִּנְים מִּנְּים מִּנְּים מִּנְּים מִּנְים מִנְּים מִּנְים מִּנְּים מִּנְים מִּנְים מִּנְים מִּנְים מִּנְים מִּבְּים מִּבְּים מִּבְּים מִּבְּים מִּבְּים מִּבְּים מְבְּים מִּבְּים מְנִּים מְנִּים מִּנְים מִּבְּים מִּבְּים מִּבְּים מִּבְּים מִּבְּים מִּנְיְם מִּנְים מִּבְּים מִּבְּים מִּיְנִים מְּנְים מִּבְּים מְּנְים מְבְּים מְּבְּים מִּבְּים מִּיְנְים מְּבְּים מְּבְּים מְּבְּים מְּבְּים מְּבְּים מְּעְים מְּבְּים מְבְּים מְבְּים מְּבְּים מְּבְּים מְּיְבְּים מְּבְּים מְּבְּים מְבְּים מְבְּים מְבְּיְם מְבְ

Le British Museum de Londres possède un second exemplaire L arabe [= L], qui est la 19° pièce (fol. 232°-237° de la foliotation faite au crayon en chiffres européens) du recueil Add. 16,660, décrit sous le n° 980 du Catalogue (5). Le volume est copié en écriture appelée ta lq par le Catalogue, et remonte, semble-t-il, au XVII° siècle. Les pages mesurent un peu plus de 22×12 cm., dont 17×8 cm. pour la partie écrite, avec 22 lignes. — Mr L. Massignon (6), à qui C. van Arendonk avait signalé cet exemplaire, en a examiné la fin, identique à celle de l'édition Dieterici, et il en a relevé cinq ou six variantes [= L]. Béné-L ficiant à mon tour du renseignement, j'ai collationné avec mon texte le manuscrit L (7) par l'intermédiaire de bonnes photographies blanc sur noir.

Le manuscrit Arab. d. 84 de la Bodléienne d'Oxford contient aussi O notre maqālat [=O]. De ce recueil les pages mesurent 26×14 cm., dont

⁽¹⁾ Catalogue raisonné des Manuscrits de la Bibliothèque Orientale. IV. Philosophie et Écriture Sainte (Mélanges de l'Université Saint-Joseph, tome X, fasc. 5), p. 233=129.

The sogenannte Theologie des Aristoteles aus arabischen Handschriften zum ersten Mal herausgegeben von Dr. Fr. Dieterici, Professor an der Universitaet Berlin (Leipzig, J. C. Hinrichs' sche Buchh., 1882). — Le texte se termine p. 170,18; la liste des chapitres, p. 180,16.

⁽⁴⁾ Comme le R. Père L. Cheikho rapporta également de Bombay une copie de la « Théodicée d'Aristote » (man. n° 337=700 de la Bibliothèque Orientale de l'U.S.J.), il y avait lieu de se demander si une lacune, ou même des passages de l'opuscule d'Alfarabi, n'y prendraient pas la place des lignes indûment placées dans le تتاب المقل , d'autant plus que les deux manuscrits ont un certain air de parenté. La réponse est négative.

⁽⁵⁾ Catalogus codicum manuscriptorum orientalium qui in Museo Britannico asservantur. Pars secunda, codices arabicos amplectens. Supplementum (Londres, 1871), p. 451-453.

⁽⁶⁾ Dans les Notes que nous mentionnerons plus loin (Notice, II,7).

بسير الله ... قال ... فى كتابه : Il n'y a de titre spécial ni au début ni à la fin ... قال ... قال ... قال ... فى كتابه :

20×8 cm. pour la partie écrite. Il n'était pas encore folioté quand je l'ai eu entre les mains. L'opuscule (1) y occupe les feuillets [26° à 29°] avec 29 ou 30 lignes par page. Écriture médiocre. Achevé au mois de Goumādā Ier 1040 H. [Déc. 1630] par un nommé ... محمد مسم الشجاعي J'ai eu à ma disposition, tout le long de mon travail, de bonnes photographies blanc sur noir.

- R La copie dont les bibliographes signalent depuis longtemps l'existence à la Bibliothèque Ragip Pacha [= R] à Stamboul, n'est pas dans le manuscrit n° 1482, comme on l'écrit couramment, sur la foi du dernier Catalogue imprimé de la Bibliothèque (1310 H.), mais dans le n° 1461. Elle y occupe un total de 140 lignes, aux feuillets 186^r-189^r. Format 17×13 cm. environ, dont 13×8 cm. pour la partie écrite. Il n'y a pas de date; mais la copie remonte bien au XVIe ou XVe, siècle (2). Écriture relativement fine, mi-nashiy mi-ta^qlq, où il manque des points diacritiques assez importants. Çà et là sont des grattages. Parmi les notes marginales corrigeant ou complétant le texte, plusieurs R* sont moins anciennes [=R*]. Cet exemplaire a été intégralement collationné avec H puis avec les résultats du collationnement H-F.
  - A la Bibliothèque du Parlement de l'Iran, à Téhéran [=T], le volume manuscrit n° 9014, décrit sous le n° 634 du Catalogue (3), contient, comme deuxième pièce (p. 2-4) une copie de notre opuscule (4). Ce recueil, qui compte 184 feuillets et 42 pièces, serait daté de 1043 H. [1633-1634]. Dimensions: 31×18 cm. Écriture que le calligraphe dirige en divers sens (5). Mon texte était déjà en épreuves typographiques lorsque, grâce à la complaisance de Monsieur le Directeur de la Bibliothèque, j'ai pu étudier ce manuscrit, par l'intermédiaire de photographies 18×13 qui sont très nettes. Toutes les leçons jugées utiles à connaître ont pu être insérées dans l'Apparat.

مثالة في ممانى المعتل للحكيم الغيلسوف المعلم الثاني ابي قصر الغرابي رحمه الله ... في كتاب (1)

فهرست کتابخانهٔ مجلس شورای ملّی. تالیف یوسف اعتصامی (اعتصام الملك السابق) . (3) مطبوعات کتابخانه – جلد دوم . طهران . ۱۳۱۱ . مطبعهٔ هجلس

بسر الله ... مقالة في المثل للحكيم الهاصل الكامل الى نصر الفاراني ... النفس ايضا به ... ... (5) A la page 2, les douze premières lignes, qui terminent la première pièce, montaient obliquement de droite à gauche. Puis, les 29 lignes de la seconde pièce, qui est notre opuscule, sont inclinées de droite à gauche, faisant un angle d'environ 50° avec le bord inférieur de la page. A la page 3 (37 lignes) c'est la montée de droite à gauche qui est reprise, suivant un angle d'environ 25°; et de même à la page 4, dont la 27° ligne contient la clausule de la maqâlat.

3º Témoins indirects arabes.

Une courte citation textuelle est faite par le philosophe juif de langue arabe Maïmonide (m.1204) dans son célèbre ouvrage Dalālat al-hāirīn ou « Guide des Égarés », II P., ch. 18 (1). Elle nous a paru d'autant plus intéressante qu'elle est prise à la partie qui fait défaut dans la grande majorité de nos exemplaires arabes de l'opuscule : voir p. 32,9. — Quant à la citation faite au ch. LXXIII de la Prem. Partie (2), elle n'est pas littérale, mais confirme utilement la présence de certains mots p. 8,2 ou p. 12,2.

Le philosophe iranien de langue arabe Ṣadr ad-dīn aš-Šīrāziy s (m. vers 1640) avait sous les yeux un exemplaire du Fil-ʿAql d'Alfarabi lorsqu'il rédigeait le chapitre sur les منان العلى dans son grand ouvrage qui est vulgairement dénommé Al-Asfār al-arbaʿat (3). Les citations textuelles (4) faites par Aš-Śīrāziy [= s] équivalent à un tiers de l'opuscule. Leur collationnement fait dans l'édition lithographiée de Téhéran (12[8]2 H./1865) a été un utile contrôle de notre texte. Malheureusement je n'ai rien vu qui paraisse provenir d'une recension autre que la recension la plus courte.

4º Traduction latine médiévale.

Une traduction latine de l'opuscule d'Alfarabi fut faite de bonne heure, car plusieurs des manuscrits qui la contiennent remontent aux XIVe et XIIIe siècles. Le nom de son auteur n'est pas connu avec certitude, d'après les conclusions de la dernière enquête (5). Quoi qu'il en soit, et abstraction faite du but particulier de la Bibliotheca arabica Scholasticorum, elle a pour nous une grande importance, soit à cause de son ancienneté, soit parce que, contrairement à la plupart des manuscrits arabes, elle a conservé les dernières pages de l'opuscule.

Imprimés. — A. Éditions anciennes: 1. — L'édition princeps existerait, à en croire de nombreux bibliographes, dans les exemplaires complets

(2) Ibid., t. I, f. 113,1-3=t. I, p. 404 de la traduction.

⁽¹⁾ Edition de S. Munk, t. II (Paris, 1861), f. 37,10-13 = traduction, p.139.

العكمة المتعالية في الاسفار العقلية ou الحكمة المتعالية في المسائل الربوبية (3)

⁽⁴⁾ Vers la fin du premier volume (où il n'y a plus de foliotation): à la 25° page à partir de la fin, et aux suivantes.

⁽⁵⁾ H. BÉDORET, S. J., Les premières traductions tolédanes de philosophie: Œuvres d'Alfarabi (Extrait de la Revue Néoscolastique de Philosophie, t. XLI, Févr. 1938, Louvain), p. 97.

d'un volume incunable des Œuvres d'Avicenne auquel on assigne généralement la date 1495 et dont le contenu ressemble à celui qui a été imprimé en 1508. -Mais, d'après les données du Gesamtkatalog der Wiegendrucke, t. Il (Leipzig, 1926), col. 1, s.v. « Alfarabius », c'est au volume daté de 1508 qu'appartiendrait la première édition latine de notre opuscule.

2. - La même remarque vaut pour un autre volume, qui serait semblable

au précédent, et auquel on assigne généralement la date 1500.

3. - La première édition de l'opuscule d'Alfarabi serait donc dans le volume intitulé « Avicenne perhypatetici philosophi : ac medicorum facile primi opera in lucem redacta : ac nuper quantum ars niti potuit per canonicos emendata... Uenetiis mandato ac sumptibus heredum nobilis viri dni Octauiani Scoti... anno octavo. supra Millesimum quinquiesque centesimum. Per Bonetum Locatellum Bergomensem presbyt. Amen. » - Dans le frontispice, de suite après «De intelligentiis» [d'Avicenne], on lit le titre «Alpharabius de intelligentiis» (1). Mais au fol. 68ra : « Incipit liber Alpharabij de intellectu. Nomen intellectus... » ; puis, fol. 69°b : «... preter intentionem nostram. Explicit liber Alpharabij de intellectu et intellecto ».

4. - Du texte de l'édition précédente nous avons comparé avec l'arabe les longs extraits publiés par le R. Père G. Théry, O.P., dans la publication suivante : Autour du décret de 1210 : II. Alexandre d'Aphrodise ; Aperçu sur l'influence de sa noétique = Bibliothèque thomiste, t. VII (Le Saulchoir, Kain, Belgique, 1926), p. 37-39. — Quelques lectures particulières ont été relevées dans ces extraits [= t]; mais rien qui indiquât la nécessité d'une étude directe des éditions anciennes pour qui dispose de l'édition Gilson (2), dont nous par-

lerons bientôt.

5. - Alpharabii, vetustissimi Aristotelis interpretis Opera omnia quæ, latina lingua conscripta, reperiri potuerunt. Ex antiquissimis Manuscriptis eruta Studio et opera Guillelmi Camerarii Scoti, Fintræi, Sacræ Theologiæ Professoris, Iuris Canonici Doctoris, &c. (Parisiis apud Dionysium Moreav, viâ Iacobæå sub Salamandra, M. DC.XXXVIII). - L'Avis au Lecteur mentionne l'édition parue dans les Œuvres d'Avicenne. Le texte n'est pas divisé en chapitres.

B. Édition GILSON: « Le Texte latin médiéval du De intellectu d'Alfarabi» = Appendice I (p. 108-141) d'une étude intitulée : Les Sources gréco-arabes de l'Augustinisme avicennisant, par Et. Gilson » (3). -Le texte [=g]est établi d'après les meilleurs manuscrits, dont nous donnerons la liste p. xvII. Les lignes sont numérotées de 1 à 400 (4). -Le collationnement intégral avec l'arabe a été fait par nous ; et plusieurs fois le latin nous a révélé des leçons qui devaient être adoptées.

(2) L'édition Gilson n'admet, dans l'Apparat, que les variantes de manuscrits.

⁽¹⁾ Dans les éditions imprimées d'auteurs scolastiques on rencontre des références au « De intelligentiis » d'Alfarabi.

⁽³⁾ Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen âge, dirigées par Et. GILSON, Professeur à la Sorbonne, et G. Théry, O.P., Docteur en théologie : Extrait du t. IV, p. 5-149 (Paris, J. Vrin, 1930). - Nous aurons à signaler plus loin (Notice, II,7) la traduction française (p.126-141) jointe au texte latin.

⁽⁴⁾ Nous indiquons, à la fin de chacun des titres de l'Apparat, quelles lignes de l'édition Gilson correspondent au contenu de chaque page de la nôtre.

2º Manuscrits. — L'Apparat critique de l'édition $Gilson(g^*)$ nous g^* fait connaître le texte de sept manuscrits latins, choisis entre dix (1). Nous nous contentons de les désigner par le sigle global g^* .

3º AUTRES DOCUMENTS LATINS ? — Existait-il, au Moyen âge, une traduction latine autre que la précédente ? Nous n'avons pas fait d'enquête nouvelle.

Les citations de l'opuscule faites par les Scolastiques révèlent-elles une documentation rejoignant l'arabe par une autre voie que la traduction latine connue ? Nous n'avons rien rencontré qui nous le fasse conjecturer.

5º Versions hébraïques.

Plusieurs traductions du Fi'l-'Aql, faites en hébreu dès le Moyen âge, sont d'autant plus utiles qu'elles sont complètes.

- 1. ÉDITION ROSENSTEIN. En 1858 « un jeune rabbin allemand, M. Michael Rosenstein, a publié, comme thèse de doctorat la version hébraïque de cet opuscule, accompagnée d'une traduction latine et de quelques notes: Abû-Nassr Alfarabii de intellectu intellectisque commentatio, etc. Breslau, 1858, in-8° ». C'est en ces termes que s'exprimait S. Munk dans une note de son édition du Guide des Égarés de Maïmonide, t. II (1861), p. 139. Cet imprimé étant qualifié de très rare, j'ai cru inutile de me mettre en frais pour le consulter, car, à en juger par les appréciations recueillies çà et là, il ne m'aurait pas dispensé de recourir, comme je l'ai fait, aux manuscrits hébraïques eux-mêmes; et, d'autre part, son apport le plus précieux m'était connu par les publications de Dieterici et de Gilson-Massignon (voir p. xxi-xxii).
- 2. Manuscrits. A. Traduction hébraïque anonyme. La traduction hébraïque que l'on a attribuée parfois à Samuel ibn Tibbon (c. 1150-1230), mais que les meilleurs bibliographes juifs considèrent comme anonyme, fut faite vraisemblablement dans le courant du XIIIº siècle (2). Elle est conservée dans plusieurs manuscrits, dont le plus connu est le « hébr. 185 » (a.f.110), 9° de Paris.

Dans ce manuscrit « hébr. 185 » de la Bibliothèque Nationale p de Paris [= p], les cinq derniers feuillets, 151 à 155, contiennent

⁽¹⁾ Les sept manuscrits utilisés sont les suivants : — C : Paris, B.N., lat. 16159, fo 289v et suiv. — D : Paris, B.N., lat. 6443, fo 197v et suiv. (XIVo s.). — E : Paris, B.N., lat. 6325, fo 230v et suiv. — F : Paris, B.N., lat. 8802, fo 74r-78v. (XIIIo siècle). Parchemin, relié en cuir avec fermoirs : 11×18,5 centimètres. Sur le plat, armes du chevalier d'Igby... [C'est le texte de F que reproduit, en principe, l'édition]. — G : Munich, 8001, fo 121r-123r (XIVo s.). — H : [? — probablement : Munich, Staatsbibl., 317, fol. 170..., manuscrit cité par G. Théry, O.P., op. cit., p. 40, n. 2 et p. 70]. — V : Vatican, lat. 2186, fo 74v-76v. — Les trois manuscrits jugés trop défectueux pour n'être pas laissés de côté sont : A : Paris, B.N., lat. 16602 (XIIIo s.), fo 107r-110v. — B : Paris, B.N., lat. 16613, fo 90v-96v (XIIIo s.). — l : Escorial, h. II,I, fo 196v-197v (XIIIo-XIVo siècles).

⁽²⁾ Al-Farabi (Alpharabius), des Arabischen Philosophen Leben und Schriften von Moritz Steinschneider (= Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Pélersbourg, VIIe Série. T. XIII, nº 4, St.-Pétersbourg, 1869), p. 91.

notre opuscule (1). Le feuillet 151 est en parchemin, les autres en papier; mais l'écriture ne semble pas différer. Dimensions : 20×14 cm. dont 16×10 cm. environ pour la partie écrite, avec 27 lignes par page. Aucune date n'est fournie pour cette pièce par le Catalogue (2). -J'ai collationné intégralement mon texte avec ce manuscrit, ou plutôt avec une bonne photographie blanc sur noir qui a été à ma disposition tout le long de mon travail.

B. Paraphrase de Yeda'YAH ou כתב הדעת. Cette traduction, ou, plus exactement, cette paraphrase, rédigée par Iedaïa Penini (c. 1270-c.1340) de Béziers, a été signalée depuis longtemps : par J. Goldenthal (1815-1868) identifiant à demi le manuscrit XXXII/123 de Vienne (3) et par S. Munk identifiant le manuscrit hébreu nº 984 (Or. 119), 1º de Paris (4). Elle remonterait aux premières années du XIVe siècle ; et, bien que Mor. Steinschneider et Ad. Neubauer - Ern. Renan ne s'entendent pas sur la date exacte, elle se placerait entre la traduction hébraïque anonyme dont nous venons de parler et celle de Calonymos ben Calonymos (5).

C'est l'exemplaire de Paris, le manuscrit hébr. 984 (Or. 119), 1º de la Bibliothèque Nationale [=k] qui a été examiné, par l'intermédiaire d'une bonne photographie blanc sur noir. Il n'est pas daté. Le Catalogue (p. 175) le fait remonter au XVe siècle. Dans ce « volume in 4º de 94 feuillets, d'une très belle écriture rabbinique espagnole ou plutôt provençale » (6) le petit traité occupe les 21 premiers feuillets (+ les 2 premiers mots de 22r), soit environ 1050 lignes ou 10.000 mots. Le nom d'Alfarabi n'y paraît pas ; mais c'est bien son opuscule que paraphrase Yeda'yah, directement ou indirectement. - Nous avons identifié à l'aide de l'arabe les passages qui semblent être un écho du texte d'Alfarabi, car rien ne les distingue. Malgré que leur autorité soit encore plus faible que celle d'une simple traduction, ils apportent, çà et là, un témoignage qui n'est pas à dédaigner (7).

L'exemplaire viennois de la paraphrase, tel, du moins, qu'il est décrit par Goldenthal, n'est pas absolument identique au manuscrit de Paris, bien que l'identité foncière soit certaine. Mais nous avous jugé inutile à notre but d'exa-

miner davantage cette paraphrase.

Traduction de Calonymos ben-Calonymos. Cette nouvelle traduction hébraïque, faite par le grand traducteur juif, fut achevée le 9 Nisan 5074 (27 Avril 1314) en Provence (8).

(2) Catalogues des manuscrits hébreux et samaritains de la Bibliothèque impériale (Paris, 1866), p. 21.

(3) Die neuerworbenen handschriftlichen hebräischen Werke der k.k. Hofbi-

bliothek zu Wien (Wien, 1851), p. 55-57.

(6) Hist. litt. de la France, t. XXXI, p. 393.

ספר השכל והמושכלות לאבו נצר אלפארבי ... נשלם ספר השכל (1) והמשכיל והמושכל לאבונצר

⁽⁴⁾ Mélanges de Philosophie juive et arabe (Paris, 1859), p. 350, n. 2 et p. 496. - S. Munk renvole à la notice qu'il a donnée du manuscrit dans les Archives israélites, ann. 1847, p. 67 et suiv. (5) Voir l'Histoire littéraire de la France, t. XXXI (1893), p. 394 et p. 430.

⁽⁷⁾ La paraphrase semble dépendre, au moins en partie, immédiatement de l'arabe, comme en témoigne le nom propre מעארנה (p.5,813), absent de m et .p (8) Histoire littér. de la France, t. XXXI (1893), p. 429.

Au manuscrit « hebr. 125 » de la Bayer. Staatsbibl. de Munich m [= m] a été demandé un spécimen de cette traduction. L'opuscule en remplit les feuillets 63°-70°: vingt-sept lignes à chaque page, sauf à la dernière, qui compte 39 lignes (1). - Le collationnement avec mon texte arabe a été fait intégralement par l'intermédiaire d'une bonne photographie blanc sur noir, restée à ma disposition.

3. CITATIONS CHEZ LES ÉCRIVAINS HÉBREUX. - Contentons-nous de noter deux observations :

Les passages d'Alfarabi reproduits dans le Commentaire hébreu que Moïse de Narbonne (m. vers 1362) fit sur le Hayy ibn Yaqzan (2), passages examinés par nous dans les fol. 1747-1747 du manuscrit hebr. 59 de la Staatsbibliothek de Munich, nous ont été peu utiles.

Le Réchît hokmâ d'Ibn Falaquera semble signalé indirectement par C. Brockelmann dans l'un des passages qui concernent notre opuscule (3) : j'ai

parcouru l'ouvrage (4), mais sans profit.

6º Classement généalogique.

Quelques relations entre nos documents paraissent nettes et certaines. D'autres restent dans le vague.

E et H sont des réimpressions de D : voir p. 1x-x.

D ne reçoit son texte que des manuscrits A et B : voir p. ix.

[aJ], c'est-à-dire cet ancêtre du moderne J que nous avons fait entrevoir p. xIII, n'est identique à aucun de nos manuscrits. - Nous ne savons d'ailleurs à quelle époque il faudrait le placer.

J et L sont apparentés : cf. 3,22; 26,435; 27,49; 29,811.

J et O le sont aussi : 7,108; etc.

J-L-O sont à rapprocher les uns des autres, car ils ont en propre quelques menues variantes identiques (8,213; 23,93; 26,328; 30,116) et des omissions de plusieurs mots (24,18; 26,714).

I est prochement apparenté à L et à O (19,918; etc.); mais il ne pourrait, même si la chronologie le permet, être une simple copie de L (13,55; 13,79; 26,330), ni de O (12,76; 16,422).

I-J-L-O sont très souvent d'accord.

(2) Ils ont été traduits par S. Munk, Mélanges..., p. 406 suiv. - Le commentaire aurait été achevé en 1349 (voir ibid., p. 504, n. 1).

המאמר בשכל והמשכיל והמושכל לאבו נצר ... נשלם ספר השכל (1) והמשכיל והמושכל לבו נצר מחמד בן מחמד אלפראבי ...

⁽³⁾ Geschichte der Arabischen Litteratur, Erster Supplementband (Leiden, E. J. Brill, 1937), p. 377, l. 12. - Le nº 4... de intellectu... (p. 377,9) est identique au nº 4. R. fi'l-'Aql (p. 377,15), dont il est séparé accidentellement par le nº 3. *Uyûn al-masâ'il (p. 377,13).

⁽⁴⁾ Dans l'édition du Dr. phil. Moritz David (Berlin, M. Poppelauer, 1902).

R et T sont prochement apparentés, comme le montre leur accord dans quelques additions $(21,7^{15})$ ou omissions $(16,8^{11}; 16,9^1; 23,1-2^4; 25,2-3^{20}; 25,8^{15})$.

B semble devoir être placé dans le voisinage de R-T, car B est assez souvent d'accord avec eux dans les cas où ils s'opposent à d'autres.

A doit être rapproché de J-L-O plus que de B-R-T, si l'on en juge par les variantes A (19,7¹⁷; 26,5³⁸; 26,5¹²).

B-R-T doivent donc être distingués des autres manuscrits : cf. 16,813; 19,615; 26,435; 26,538; 26,552.

A-B-I-J-L-O-R-T, c'est-à-dire tous nos manuscrits arabes sauf F, seront placés d'un même côté, parce qu'ils ne présentent que la recension incomplète, tandis que F-g-m-p ont conservé la recension complète; et parce que les deux groupes s'opposent parfois même à l'intérieur de la partie commune : 25,66; (26,435).

 $g ext{-} g^*$, c'est-à-dire l'ensemble des exemplaires de la traduction latine médiévale, semblent bien provenir d'un même prototype $[^ag]$. Tout au plus, pourrait-on conjecturer la présence de leçons marginales dans le modèle arabe.

[*g] a été rédigé d'après un exemplaire arabe.

[^{a}p], c'est-à-dire le prototype de la traduction hébraïque contenue en p, a été rédigé immédiatement d'après l'arabe, car on trouve reproduits en p certains mots arabes : f. 153 ^{v} ,26 (pour notre 25,6 ^{7}).

[*m], c'est-à-dire le prototype de la traduction hébraïque contenue en m, a été rédigé lui aussi d'après un exemplaire arabe.

[am] et [ap] ont-ils été influencés par la traduction latine? L. Massignon (p. 152) l'affirmerait. Mais cela me paraît difficile à prouver.

F n'a été le modèle arabe d'aucune des traductions g,m,p, car, à supposer que la chronologie (et la topologie) permette l'hypothèse, elle est contredite par ce fait que F omet des passages que n'omettent pas les traductions g (15,10¹¹; 18,1⁶; 19,6¹⁶; 28,5¹⁷; 29,7⁶); ou m (19,6¹⁶; 28,5¹⁷; 29,7⁶).

[G]-[M]-[P], c'est-à-dire les modèles arabes qui ont servi aux auteurs de [${}^{a}g$], [${}^{a}m$], [${}^{a}p$], doivent-ils être considérés comme distincts les uns des autres? J'hésite à donner des réponses complètes et précises. — L'accord de g et m contre F-p n'est pas rare (33,10 ^{5} ; 33,11 ^{8} ; 34,1 ^{2}); mais parfois c'est m et p qui semblent plus proches (36,4 ^{4}).

Est-il certain que la recension que nous qualifions d'incomplète est devenue telle indépendamment de la volonté de l'auteur, de quelque façon qu'elle se soit manifestée, je n'oserais l'affirmer. En résumé, si l'on évite de suivre les enchevêtrements secondaires dont la complexité ferait perdre de vue les lignes générales, on aura le schéma suivant :

Date							Date
920-930 ?	AUTOGRAPHE OU AUTOGRAPHES						920-930 ?
	[Recension complète]			[Recension	incomplète]		
XII°-XIII° S.	[*g] *g*g			F			vers 1194
1314	gg	[*m]	[*p]				XIIIe S.
XV-XVIe S.		m	p				
1508	éd.pr.					B R	XVe-XVIe S.
1630					O [aJ]		?
	(1.0					T	v. 1633
1638	éd.Cam.				L		XVII ® S.
XVIIº S.				1	A		1694
1858		éd.R	os.				
1890					1	_	XIX* S.
1990					E		1907
1930	$\widehat{g}$ - $\widehat{g}$						1001

7º Traductions modernes et Études diverses.

Les traductions modernes ont été examinées dans la mesure où elles paraissaient capables de suggérer ou de confirmer des lectures du texte original. Et de même les études diverses, rédigées en arabe ou en d'autres langues. Nommons :

Rosenstein (M.) — [Traduction latine de l'hébreu : voir p. xvii].

Dieterici (Dr. Fr.). — Alfārābī's philosophische Abhandlungen.

Aus dem Arabischen übersetzt (Leiden, E. J. Brill, 1892). — Donne la traduction allemande (p. 61-76) du texte arabe précédemment édité (voir plus haut, p. ix). Puis, afin de compléter cette « offenbar unvollendete Abhandlung » a recours à Rosenstein (p. 76,16 à p. 81).

Carra de vaux (Le Bon). — Avicenne, dans la collection Les grands philosophes (Paris, F. Alcan, 1900). — Analysant l'opuscule (p. 99-103), l'auteur traduit parfois littéralement des phrases arabes, lues dans l'édition de Dieterici. — De lui dépendent beaucoup d'écrivains.

GILSON (Et.). — Les pages 126-141 de la publication signalée plus haut, p. xvi, n. 3, contiennent une traduction française de la traduction latine médiévale, soigneusement comparée avec la traduction allemande du texte arabe faite par Dieterici.

Massignon (L.). — Notes sur le texte original arabe du « De Intellectu » d'Al Farabi, Extrait des Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen âge, t. IV, p. 151-158 (Paris, J. Vrin, 1930). — Montre par quelques exemples l'insuffisance de l'édition de Dieterici ; établit une « Table de concordance latine-arabe des termes techniques » (p. 154-156) ; et reproduit, pour la partie absente des éditions arabes, la version latine de Rosenstein (voir plus haut, p. xvII) faite sur l'hébreu.

Madkour (Ibrahim), Docteur ès Lettres. — La place d'al Fàrâbî dans l'école philosophique musulmane. Préface de M. Louis Massignon, Professeur au Collège de France (Paris, VI°, Adrien-Maisonneuve, 5, rue de Tournon, 1934). — Consacre plusieurs pages à notre opuscule, étudié à l'aide des meilleurs travaux européens; considère l'édition Dieterici comme plus correcte que celle du Caire, tout en concluant, p. 224, que « les écrits d'al Fârâbî doivent être publiés de nouveau ». Est nettement favorable (p. 149) à l'authenticité de la dernière partie, connue par les traductions.

Dans d'autres ouvrages ou articles j'ai encore trouvé d'utiles informations pour l'établissement du texte, en particulier dans ceux de T. de Boer, Alb. Nagy, D. Neumark, M. Horten, A.-M. Goichon.

III. - NOTRE ÉDITION.

- 1º PLAN GÉNÉRAL. Notre but est de faire connaître la Risdlat telle qu'Alfarabi l'a écrite. Que le texte s'écarte, ou non, des traductions médiévales, notamment de la traduction latine, cela nous intéresse personnellement, mais cela reste, pour notre rôle d'éditeur, secondaire.
- 2º ÉTABLISSEMENT DU TEXTE. Parmi les manuscrits arabes utilisés, aucun n'a été jugé digne d'être reproduit tel quel; pas même F, qui a conservé la recension intégrale, et se recommande en outre par son ancienneté. Nous avons donc tenu compte, dans l'établissement du texte, des autres manuscrits arabes et aussi de ce que nous lisions à travers les versions hébraïques et la version latine. Notons que la rédaction d'Alfarabi ne semble pas avoir été transmise avec ce respect dont furent l'objet certains grands ouvrages philosophiques arabes. Les déformations survenues, celles-là même qui intéressent les parties articulées des développements, tiennent d'ailleurs souvent à des détails de graphie dont l'importance n'apparaît que lorsqu'un nouveau copiste ou éditeur ou traducteur y perd la bonne route.
- 3º L'APPARAT. Les titres de l'Apparat indiquent, pour chaque page : les principaux documents, les pages et lignes de l'édition arabe DIETERICI, et les lignes de l'édition latine GILSON.

Chacune des unités critiques est ordinairement divisée en deux membres par les deux-points (:). Le premier membre est réservé aux témoins de la lecture admise dans le texte ; dans le second sont groupées les variantes diverses, distinguées les unes des autres par une virgule (,) ou un point-et-virgule (;). Parfois le premier membre est abrégé ou supprimé, ayant paru inutile. Lorsqu'un témoin ne concorde pas sur un point accessoire avec ceux auxquels il est joint, ou lorsque son témoignage est infirmé pour une cause accidentelle, le sigle est mis entre parenthèses. Lorsqu'un mot arabe suggéré par une traduction n'a été rencontré dans aucun manuscrit arabe, il est placé entre crochets, parce qu'il dépend d'une interprétation de l'éditeur.

Une fois constituée, chaque unité critique fournit, en principe, toutes les lectures des divers témoins (T excepté: cf. p. xiv). Mais, comme le relevé des variantes est resté positif tout le long de notre travail et n'a jamais été complété ex silentio, il y a des cas où plusieurs manuscrits ne sont pas nommés. Dans ces cas, on se rappellera que c'est H qui a servi de base à nos collations.

4° ORTHOGRAPHE ET PRÉSENTATION TYPOGRAPHIQUE. — L'orthographe la plus ordinairement suivie est celle du manuscrit arabe le plus ancien, F. Mais j'ai gardé une certaine liberté.

Le sectionnement de l'opuscule sera moins accentué qu'il ne l'était jusqu'ici et affectera moins de symétrie. On sait pourquoi (voir p. vi). — La numérotation marginale de paragraphes a été, en conséquence, établie continue d'un bout à l'autre de l'opuscule, sans trace de sectionnement. Dans quelle mesure ces paragraphes coïncident-ils avec les signes de division trouvés ailleurs, je ne l'ai indiqué que rarement. Les manuscrits ne paraissant livrer que des interprétations de copistes ou de lecteurs, je me suis contenté de m'en inspirer. — Quelques alinéas des précédentes éditions ont été retenus (parfois un peu déplacés). Une fois le procédé admis, j'ai évité d'en raréfier l'application afin de ne pas paraître donner à chaque cas une importance qu'il n'est nullement dans mon intention de leur donner.

5º TITRES COURANTS ET INDEX. — Les titres courants ont été rédigés indépendamment de la traduction latine, à laquelle cependant a été demandé un minimum de contrôle. Afin d'éviter les confusions, les principaux termes techniques arabes ont été simplement transcrits.

Les *Index* sont rédigés sans parcimonie et de telle sorte que, tout en remplissant leur rôle, ils répondent à quelques-unes des questions que ne manqueront pas de se poser les lecteurs,

SIGLES ET ABRÉVIATIONS

En arabe.

- A Man. arabe Add. 7518. Rich. du Brit. Mus. de Londres. Daté 1105/1694. Voir p.xi et p.ix.
  - Le man. A connu par des citations. Voir p. xi.
- B Man. arabe « Lbg. 368 » de la Staatsbibl. de Berlin (XVe s.). Voir p. xi.
- B Le man. B connu par des citations. Voir p. xII et p. IX.
- D L'édition princeps Dieterici (Leyde, 1890). Voir p. ix et p. x, n. 5.
- F Le man. arabe 5316 de la Bibl. Fatih, à Stamboul (XIIe-XIIIe s.). Voir p. XII.
- H Impression égyptienne (Le Caire, 1325/1907). Voir p. x.
- I «Arabic Mss 3832» de l'India Office, à Londres (XIe/XVIIe s.). Voir p. XII.
- J Man. arabe 764=386 de l'Université Saint-Joseph, à Beyrouth (XIX° s.). Voir p. XII.
- L Man. arabe «Add. 16,660» du Brit. Mus. de Londres (XVIIe s.). Voir p. XIII.
- O «Arab. d. 84» de la Bodléienne, à Oxford. Daté de 1040/1630. Voir p. xui.
- R Man. ar. 1461 de la Bibl. Ragip Pacha, à Stamboul (XVe-XVIe s.). Voir p. xiv.
- T Man. 634 (nº 9014) de la Bibl. du Parlement, à Téhéran (xvii* s.). Cf. p. xiv.
- s Éd. lithogr. (Téhéran, 1282/1865) des Al-Asfár al-arba at d'Acu-Chiraziy. Voir p. xv.

En latin.

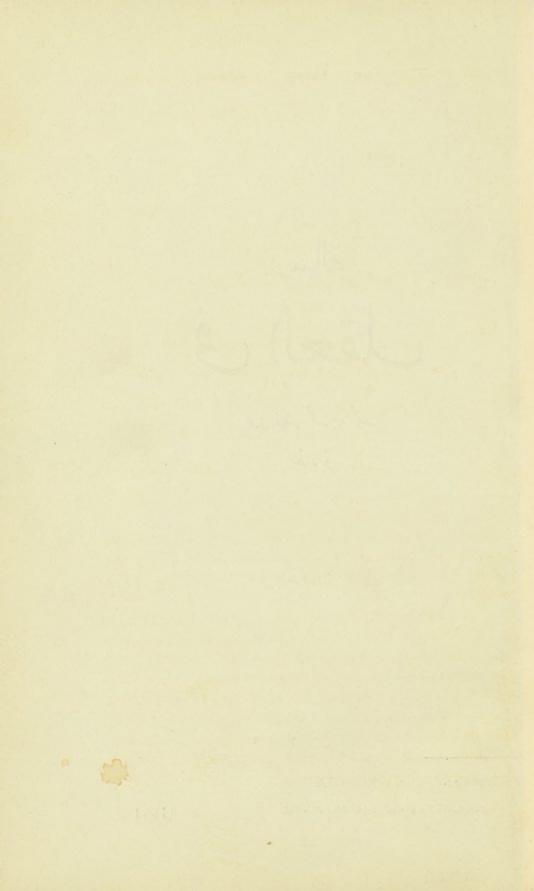
- q Édition Gilson (Paris, 1930) de la traduction latine. Voir p. xvi.
- g. Apparat critique de g. Voir p. xvII.
- t Citations faites par G. Thérr, O.P. (Kain, 1926). Voir p. xvi.

En hébreu.

- k Man. hébr. 984 (Or. 119), 1° de la Bibl. Nat. de Paris (XV° s.). Voir p. xvIII.
- m Man. «hebr. 125 » de la Bayer. Staatsbibl. de Munich. Voir p. xix.
- p Man. hébreu 185 (a.f. 110), 9° de la Bibl. Nat. de Paris. Non daté. Voir p. xvII.
- [1,2] Graphies successives. [°, °] Graphie originelle et retouche. [°] Graphie secondaire, marginale ou interlinéaire.
- () Discordance sur un point accessoire, ou imprécision. Voir p. xxIII.
  - Passage d'une ligne à l'autre.

add.: addit, addunt. -c.: cum. -del.: delevit. -hom., homot.: homoioteleuton. -ind.: indistincte, indeterminate. -in., i.in.: in initio. -i.m., inmarg.: in margine. -mill.: « millimètres ». -om.: omittit, omittunt. -s.p.: sine puncto. -spat. vac.: spatium vacuum. -vid.: videtur, videntur.

رسالة فى العقل دب نصر محد به محد الفادابي

بسم الله الرحمن الرحيم¹

فال محمد به محمد رصنی اللّه عنهما^و

1 اسم العقل يقال على انحاء كثيرة آ ° الشي، الذي به يقول الجمهور في الانسان انه عاقل ب والعقل الذي يردده المتكلمون على السنتهم فيقولون هذا مما و ق يوجبه العقل او ينفيه العقل ال

ج " العقل " الذي يذكره الاستاد ارسطاليس " في كتاب البرهان

^{39 1-5} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 2-6.

F,H,I,J,L,O,T وباقة نستمين .D,R om. - J præm : باسم الله الرحمن الرحم F,H,I,J,L,O,T , [قال ابو نصر] p : قال محمد من محمد رضي الله عنها P · - وبه نسمين . O add ; قمه موفيعي ; قال رئيس مدن العلم وبقعة الحكمة الفيلسوف المعلم الثانى ابو نصر فارابي J_oL ; [قال...] g DH,I,O,R,T om.

^{1. —} الماء الماء : J,L,O الماء = الماء J,L,O الماء = 1 F,H,I,R,T,A,B,m,p,g,k الماء : J,L,O الماء = 1 الماء m; الاول H,R,T,A,B; احدها F,J,L,O,A,S,p,g واحد R ، آ R ، اشاء H,R,T,A,B : انحاء , F,I,L,O, الثانى H,k : بَ R ، بعول به p : به يقول به P : به يقول . + R ، ومنها] - 4 R ، وفول . m ; ما I,J,L,O,s : مما H,p : عا H,p بردوه التاني بردده أنها J ; والثاني s,m.p om. — ⁸ برحب F,T او سفيه R, او سفيه F,T و بعيد M,p,g [...] : بوجبه H,(I,J,O),L, ; والنالب F , والنالث H,I,L,O,s,m,p : العقل 10 : J,L,m,p om. - " R = : H,I,L,O,s,m,p وينفيه s : الاستاد ارسطاليس Nos سالة المالي إلى المالي بالمالي إلى المالي بالمالي إلى المالي المالي المالي إلى المالي الما ; ارسطوطالس H,I,J,L,T ; ارسطاطاليس F o 53x o o UX) الاستاد (cf. Index E,s.v.); O,R g « Aristoteles »; m ארסטרי, k,p ארסטרי

4 2.A. Verbo 'aqil homines intendunt muta'aqqil; -3. Sive nonnisi [ALFAR.

"العقل الذي يذكره في المقالة السادسة من كتاب الاخلاق"

 "العقل الذي يذكره" في كتاب النفس

 "العقل الذي يذكره في كتاب ما بعد الطبيعة"

'اما العقل الذي به يقول' الجمهور في الانسان انه عاقل' فان 2 مرجع ما يعنون به هو الى التعقل وذلك انه ربا قالوا في مثل معوية انه كان عاقلا وربا امتنعوا ان يسموه عاقلا ويقولون العاقل يحتاج الى دين والدين عندهم هو الذي يظنون هم انه هو الفضيلة فهو لا أي يعنون بالعاقل من كان فاضلا وجيد الروية في 3

^{39,5-12} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 6-14.

^{- &}lt;sup>14</sup> R ت : H,I,L,O,S,m,p والرابع الرابع المساور المساور المساور الرابع المساور الرابع المساور المساور

^{3. — °} F الموية DH,I,J,L,O,R,T - وهولاء g,m (non p,H,s,elc.) om. فاضلا الموية المراوية المراوية المراوية المراوية المراوية المراوية المراوية H,I,J,L,O,(R),T,s : في في F : في في F - المراوية ا

استنباط ما ينبغى ان و يو شر من خير او " يتجنب من شر ويمتنعون ان يوقعوا هذا الاسم على من كان جيد الروية " في " استنباط ما هو شر بل يسمونه نكرا و داهية و اشباه هذه الاسم وجودة الروية في استنباط ما هو في الحقيقة خير ليفعل وفي استنباط ما هو هو شر ليتجنب هو تعقل أفهولا انما يعنون بالعقل على المعنى ولا الكلى ما يعنيه الرسطو بالتعقل واما من سمى معوية عاقلا فانه اداد به جودة الروية في استنباط ما ينبغى ان يو شر أو يتجنب على الاطلاق وهولا متى تواقفوا في أمر معوية او امثاله بان يراجعوا في من هو عاقل عندهم هل يسمون بهذا الاسم من يراجعوا في من هو عاقل عندهم هل يسمون بهذا الاسم من

39,12-20 DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k). [1-6⁴] g 15-21.

كان شريرا وكان يستعمل جودة رويته فيما هو عندهم شرا توقفوا أو المتنعوا ان يسموه عاقلا واذا الشاوا عن من وقفوا أو المتنعوا ان يسموه في عاقلا واذا السمى داهيا أو الكراد يستعمل جودة رويته في فعل الشر هل السمى داهيا أو الكراد او ما اشبه هذه الاسماء لم عنعوه هذا الاسم فمن قول هولاء ايضا وما اشبه هذه أن العاقل الما يكون عاقلا مع جودة رويته أذا كان فاضلا يستعمل جودة رويته في افعال الفضيلة ليفعل وفي فاضلا يستعمل جودة رويته في افعال الفضيلة ليفعل وفي في افعال المنال المنال المنال المناقل المنال المناقل فيمن والمنافقة المناقل المناقل المناقل المناقل المناقل المناقل المناقل المنافذة المناقل الم

^{39,20-40,6} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k). - [745-9] g 21-24. , H,I,O.R وية J; رؤيته L,O : رويته ° — فكان J,L ; او كان F,m,p² : وكان H,I,O.R ° و DH,I,J,L,O,R,T,m : او F,p وفقوا O ²² صر عندهم m عندهم شر J,L,m عندهم شر I,O,p - عاقلا . R1,T,B om - من تسميته H,(I),J,L,O,(R),p من تسميته E : ان يسموه F ان يسموه F,I,J,L,O,R) و اذا H : سئلوا F,H,I,J,L,O,m (سالوه P ; سالوه) و اذا H : و اذا R : و اذا R بالوا ۳۶ بالوا ۳۶ بالوا ۳۶ بالوا . H,O,(m,p) من من بال, H,J,L,O,R,m عن من p [vid. عن من - 20] بالمربح . I,L om. - 32 H,m عل 31 : هل 31 - روثيته 1, J,L om. - 30 : يستعمل R : يستعمل 0 , منكرا I,J,L ; ماكرا H,I²,R,T : نكرًا (?) Nos, F : داهيا : داهيا H,I,J,L و و المناع عذين من I,O : هذه H,J,L,(T), الله عناكرا . I' vid. ا ; مسكرا - العاد الله عندو ا J : عمو سه O : عندو ، J ، يندو ، H,L,p الله و : با نام و : با الله عندو ، الله عن — رؤيته L,O : رويته ** — [انما يلزم] m ; يلزم ايضاً DH,T : ايضاً يلزم F,J,J,L,O,R,p ت , ليفعل F,J,L,O ويته 30 : افعال DH : افعال F,H,I,J,L,O,R,m,p - رؤيته L : رويته DH : افعال R vid. إلى F . أ. و في علم - لعقل P . ل المقل DH,(p) إلى المقال DH,(p) : لعقل DH المقال O ; لتجتنب (DH,(p) . لجتب , F لبجتب , البجتب ; O الافعال ; m omit. - " Nos, J بالافعال . المتعلل vel سحس ; R ليجس ; L vid. سجن — 45 DIETERICI, H,O,(m),p المتعلل , F,I vid. المعقل : R,T المعقل , L,B التعقل ; J,A العقل - g om. 10 lin. pr. (cf. p. 5,61). . فيا H,O*,T,B,m,p : فيمن F,J,L,O,A " - والحمود ر J,L : فالحمود (H,I,O) . , تعطى J om. - 5 H : طائفة . J om. - 5 بينون (I), J,L,O : يعنو نه (J*, etc. طائفة . J om. - 5 H هما I J,L,O,*m,p* : يكون H,I,L,O,*m,p - نف*ها DH : انفسها F,I,J,L,O,R - يعطى I : معطى I

الروية في استنباط الشرور "ما بلغ لم يسموه عاقلا والطائفة الاخرى التي تسمى" الانسان لجودة " رويته " فيما ينبغي ان يفعل بالجملة عاقلا فانها متى روجعت فيمن هو شرير وله جودة روية فيما ينبغي ان يفعل أمن شر" هل " يسمى " عاقلا توقفوا او " امتنعوا صاد مرجع في الجمهور باسرهم فيما يعنونه بالعاقل الى معنى المتعقل " ومعنى المتعقل أو معنى المتعقل من عند ارسطو "هو الجيد" الروية في استنباط ما ينبغي ان يفعل من افعال الفضيلة في حين ما يفعل في عارض عارض اذا كان مع ذلك فاضلا بالخلقة " من من المتعقل هو عارض عارض اذا ويه في التنباط ما ينبغي المتعقل هو ا

المعقل المعقل الذي يرد ده المتكلمون على السنتهم فيقولون في الشيء هذا مما يوجبه العقل او ينفيه العقل او يقبله العقل او لا 10

^{40,7-15} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 24-34.

⁻ فان R,T : وان F,H,I,J,L,O,m,p " - بكون R : يكن R : وان R,T : وان P,H,I,J,L,O,m,p الشرور R : يكن R : وان P,H,I,J,L,O,m,p : الشرور P : الشرور DH الشرور B,m,p [الشر] (الشر] : الشرور H,p : يعقل C,T : يعقل 5 - رؤية C : روية أن - رؤيته 1 : رويته أن - بجودة J,L,O,m : شرور C : شرها I : شر J,p om. المراكب الشرا P,R : يسمى B : سمونه F,R,m : يسمى عاقلا P,R : يسمى عاقلا P,R : يسمونه R ، يسمونه C : المراكب DH,J,L,O,T و المعقل P,H,J,L,O,(m),p : المتقل P,R,J,L,O,(m) و المعقل C : المتعقل DH,J,L,T,p و P : يسمونه DH,J,L,T,p و P : المتعقل P,H,J,L,O,(m) و المتعقل P,R,J,L,O,(m) و المتعقل P,R : المتعقل P,R : المتعقل P,H,J,L,O,(m) و المتعقل P,R : المتعقل P,L,O,M : المتعقل P,R : المتعقل P,L,O,M : المتعقل P,L,O,O,m,p : يسمونه P,H,I,D,D,O,m : المتعقل P,L : المتعقل P,L

اما J : و اما ع : و اما ع : R præm. بـ (sed vide Notice, I,3). - ع اما ي : J اما ي : J المقل الثانى : g,m العقل الثانى : g,m [بردده H,J,s مردده F,I,O مردده : R مرده ن : R مو ت : هذا H,I,J,L,O,R,s,g,m,p مردوه : هذا H,I,J,L,O,R,s,g,m,p مردوه : هذا H,I,J,L,O,R,s,m,p,g مردوه : المقل : F om. - ع H,I,J,L,O,R,s,m,p,g العقل : F om. - 8 H,I,L,m,p,g المقل : F om. - 8 H,I,L,m,p,g المقال : F om. - 8 H,I,I,L,m,p,g المقال : F om. - 9 H,I,I,L,m,p,g المقال : 9 H,I,I,L,m,p,g المقال : 9 H,I,I,L,m,p,g المقال : 9 H,I,I,L,m,p,g المقال :

يقبله العقل° فانما يعنون به المشهور في بادئ راي° الجميع" فان بادى " الراى المشترك عند الجميع او الاكثر يسمونه العقل وانت " تتبين'' ذلك متى استقريت'' كلامهم'' شيئًا شيئًا مما يتخاطبون فيه وبه" او" مما يكتبونه في كتبهم ويستعملون فيه هذه اللفظة"

أواما العقل الذي يذكره ارسطو في كتاب البرهان فانه انما 8 يعني مه وقوة النفس التي بها يحصل للانسان اليقين بالمقدمات الكلية الصادقة الضرورية لا عن قياس اصلا ولا عن فكر بل بالفطرة " والطبع" او" من" صباه او" من حيث لا يشعر من اين حصلت وكيف حصلت أفان هذه القوة جزء أمانًا من النفس يحصل الهااله

40,15-41,1 DH F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 34-44.

[:] راى I,m,p om. — ¹⁰ F,I,O,R,s ; (او يرده s) : او لا يقبله العقل F,I,O,R,s (او يرده s — الجمهور R : الجميع F,H,I,J,L,O,T,s,(m),p,g الرائي عند R الراي عند DH,J,p m ; فانه J,L,O ; فانت F : وانت F . وانت H,O*,T,k وانت H,O*,T,k - البادي E : بادي تث . g « animaduer بتبين (, ه. بين A,B,(k,m) , تتبين , g « animaduer وقد] — 14 F سين , m , اسفر ات F , اسفریت T , استقریت H,L,(O) متبع H,L,(O) با تبین F با tes» : Dieterici, J,L با تبیع استفریت . H,I,J,L,O,R,T,m om. ; (g,p om. كلامهم ۴ - استعريت R , استفريت I : استفريت I plura) - 17 H,I,O : e. J,L : 10 m omit. - 18 H,I,J,L,g,m : 0,g*,t - -اللفظ J,L : اللفظة J,L اللفظة

^{8. - 1} R præm. , DH præm. r (sed vide Notice, I,3). - 2 m (non g,k) add. [الثالث] - 3 H,m,p,(g) : يذكره (I,J,L,O,(k) - 4 F الثالث] : H,I, I,R يعنى J,L ... و ارسطاطاليس O,R : فانه 5 - ارسطاطاليس O,R : ارسطوطاليس J,L ... ارسطوطاليس J,L ... O : الضرورية 8 — جا F : به g « intelligitur ». — 7 H,I,J,L,O,R ; نعني . O vid. يعيى # H,I,J,L,O,R, 1 في الفطره R : بالفطرة H,I,J,L,O,R,⊅ → و J : ولا ° — والضرورية g,p om. — 13 H,I,O,p,g : مد T : من F,m [و] : [و] العابع F,m : أو 12 صوبالطبع F,m : والطبع , جزء J,g* om. — 16 J,L,O,R : وكيف حصلت 15 — و H,I,L,O,T,m,p : أو F,J ال . L,O omit. — 18 J*, etc. ما (L,O omit. — جزؤ H,I,J,m,(p) ما : L,O omit. — 18 J*, etc. بع الم ي : J كا ي - 10 DH, T, g لا : I, J, L, O, m, p ا

المعرفة الاولى "لا بفكر" ولا بتأمل" اصلا واليقين " بالمقدمات التي صفتها " الصفة التي ذكرناها " وتلك المقدمات " هي مبادي العلوم النظرية

مفتها" مفتها" مفتها" مفتها" م

9 'واما العقل الذي يذكره في المقالة السادسة من كتاب الاخلاق فانه يريد به جزء النفس الذي يحصل فيه بالمواظبة على اعتياد توقف شيء شيء مما هو في جنس جنس من الامور وطول تجربة شيء شيء مما هو في جنس جنس من الامور وطول الزمان اليقين من شيء مما هو في جنس جنس من الامور على طول الزمان اليقين بقضايا ومقدمات في الامور الارادية التي شانها ان توثر او تجتنب فان ذلك الجزء من النفس سماه العقل في المقالة السادسة من كتاب فان ذلك الجزء من النفس عصل للانسان بهذا الوجه وفي ذلك الجزء 10

41,1-10 DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 44-54.

^{: [}ومن] gt : وفي H,I,J,L,O - محصيل : I vid ; يحصل J,L,O : تحصل أ - 10. - 1

من اجزاء النفس هي مبادي المتعقل والداهي فيما سبيله ان يستنبط من الامور الارادية التي شانها أن توثر أو تتجنب ونسبة هذه القضايا الى ما يستنبط بالتعقل كنسبة تلك القضايا الاول التي هي مذكورة في كتاب البرهان الى ما يستنبط بها فكما أن تلك ما ما ما من من الاصحاب العلوم النظرية يستنبطون بها ما شانه من الامور أن النظرية ان يعلم ولا يفعل كذلك هذه هي مبادي مبادئ والداهي فيها شانه ان يستنبط من الامور الارادية العملية العملية العملية

وهذا العقل المذكور في المقالة السادسة من كتاب الاخلاق 11 يتزيد مع الانسان طول عمره وتتمكن فيه تلك القضايا وينضاف 10

^{41,10-18} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 54-65.

للمقل (۲٫(۱) المقل ج ۱۳ المقل ج ۱۳ المقل ج ۱۳ المقل ج ۱۳ المؤل المؤل ج ۱۳ المؤل المؤلك المؤل المؤل المؤل المؤلك المؤل المؤلك المؤل المؤلك المؤل المؤلك المؤلك المؤل المؤلك ال

اليها في كل زمان قضايا لم تكن عنده فيها تقدم ويتفاضل الناس في هذا الجزء من النفس الذي سهاه عقلا تفاضلا متفاوتا ومن تكاملت فيه هذه القضايا في جنس ما من الامور صار ذا راى في ذلك الجنس ومعنى ذي الراي هو الذي اذا اشار بشيء ما قبل رايه ذلك من غير ان يطالب بالبرهان عليه ولا يراجع وتكون مشوراته مشوراته مقبولة وان لم يقم على شيء منها برهانا ولذلك قلما يصير انسان بهذه وان لم يقم على شيء منها برهانا ولذلك قلما يصير النفس الى طول السان التجارب الذي ليس يكون الا في طول الزمان ولان ولان تتمكن التجارب الذي ليس يكون الا في طول الزمان ولان ولان تتمكن فيه قيه الكالفضايا

12 والمتكلمون يظنون بالعقل الذي يرددونه فيها بينهم انه هو العقل 10 الذي ذكره ارسطو في كتاب البرهان ونحو هذا يومون ولكنك اذا

^{41,18-42,5} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 65-77.

 $^{12. - {}^{1}}H,J,L,T$ يردد J,L,O يردد H,J,L,T يردد H,J,L,T يرددونه H,J,L,T يرددونه H,J,L,T يومون H,J,L,T

استقريت ما يستعملونه من المقدمات الاول تجدها كلها بلا استثناء

مقدمات مأخوذة عن بادى الرأى المشترك فلذلك صاروا يومون الشيئا ويستعملون غيره

'واما العقل الذي يذكره في كتاب النفس فانه جعله على ادبعة 13 ق انحاء عقل بالقوة وعقل بالفعل وعقل مستفاد والعقل الفعال

فالعقل الذي هو "بالقوة هو نفس ما "او جزء نفس او قوة من 14 قوى النفس او شيء ما ذاته معدة او مستعدة الان تنتزع ماهيات الموجودات كلها وصورها "دون موادها فتجعلها" كلها صورة لها او صورا لها "وتلك الصور "المنتزعة عن "المواد ليست تصير "منتزعة

^{42,5-13} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 77-89.

^{- 4} H,I,L,m,p,g به به به جدها C : مجدها C : مجدها G : به البار,I,L,O,R,T,m om. به البار, F,L,J,L,O,R,T,m om. به الباره الباره الباره به الباره البار

^{14. — &}lt;sup>4</sup> H,I,J,L,O,(s) فالعقل : DE والعقل m إلى العقل m [العالمة] m [العقل m [العقل m] m [m] m] m [m] m] m] m [m] m

عن موادها التي فيها وجودها الا" بان " تصير " صور " للذه" الذات وتلك الصور " المنتزعة عن موادها " الصائرة صورا قي هذه الذات هي " المعقولات واشتق لها هذا الاسم قم من اسم تلك الذات التي هي المعقولات واشتق الما هذا الاسم من من اسم اللذات التي الذات شبيهة علاة تحصل فيها صور الموجودات فصارت صورا لها وتلك الذات شبيهة عادة تحصل فيها صور الا انك اذا توهمت مادة ما جسمانية مثل مشمعة ما نقش فيها نقش فصار ذلك النقش وتلك الصورة في سطحها وعمقها واحتوت تلك الصورة على المادة باسرها حتى صارت المادة بجملتها كما هي باسرها هي تلك الصورة بان شاعت فيها الصورة قرب وهمك من من تفهم معنى حصول صور الاشياء في الصورة قرب المهورة ومن الشياء في الصورة قرب المهورة الاشياء في الصورة قرب المهورة ومن الله المهورة الاشياء في الصورة قرب المهورة قرب المهورة من المهم المهمة المهم

42,13-21 DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 89-99.

 $^{^{15}}$ J,L om. — ^{16} F,s بان ^{16} H,J,L,O,R,T,m.p بان ^{16} ^{16} ^{17} سر ^{16} J,L ^{16} ^{17} ^{18} ^{18} ^{18} ^{18} ^{18} ^{18} ^{19} $^{$

^{15. — &}lt;sup>1</sup> H,S محمل بالمناه ب

تلك الذات التي تشبه أن مادة وموضوعا لتلك الصورة وتفارق الساز المواد الجسمانية بان المواد الجسمانية المائة تقبل الصور الصور المسطوحها فقط دون اعماقها وهذه الذات ليست تبقى ذاتها متميزة 10 عن صور المعقولات حتى يكون لها ماهية منحازة وللصور التي قيها ماهية منحازة بل هذه الذات نفسها تصير تلك الصور كا لو قيها ماهية منحازة بل هذه الذات نفسها تصير تلك الصور الكي الوقيمت النقش والخلقة التي تخلق بها شمعة ما مكعبة او مدورة فتخوص تلك الخلقة فيها وتشيع وتحتوى على طولها وعرضها وعمقها باسرها فحيننذ تكون تلك الشمعة قد الصادت هي تلك الخلقة بعينها من غير ان يكون لها انحياز المائة المون ماهية تلك

^{42,21-43,6} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 99-110.

[—] الصور O,s,k : الصورة O,s,k : الصورة P,O,T,s : نشتبه F,O,T,s : ويفارق P,O,T,s : ويفارق P,O,T,s : ويفارق P,O,T,s : ويفارق P,O,T,s,p,g : المجانبة P,O,T,s : ويفارق P,O,T,s ; اذ P, وتفارق P,O,T,s,p,g المادة الجسمانية P,O,T,s ; المواد الجسمانية P,O,T,s ; المواد الجسمانية P,O,T,s ; المواد الجسمانية P,O,T,D,s ; المواد الجسمانية I : المادة الجسمانية P,O,T : تقبل P,O,S : المصور P,O,T add : [(cf. n. 24) : المصورة P,O,T add : [(cf. supra, n. 20) الطبيعية فبالمكس P,O,T add : المسام الطبيعية فبالمكس (cum in marg) الطبيعية فبالمكس (cum in marg) الطبيعية فبالمكس)

^{16. -} ناميان أو - تقبل F : يبقى J,L : سقى J,L : بقى J,C,R,T . تبقى 1,0,R,T . تبقى 1,0,R,T . تبقى 1,0,R,T . تبقى 1,0,R,T . تبقولات المعقولات المعقولات المعقولات 4 +,I,J,L,S,m . المعقولات 9 - مجان المعقولات 1,J,L,O,S,m,p,g. - المعقولات 1,J,L,O,S,m,p,g. - المعقول 1,J,L,O,S,m,p,g. - المعقول 1,J,L,O,S,m,p,g. - المعقول 1,J,L,O,S,m,p,g. - المعقول 1,J,L,O,S,m و المعقول 1,J,L,O,S,m و المعقول 1,J,L,O,S,m و المعقول 1,J,L,O,S,m المعقول 1,J,L,O,S,m و المعقول 1,J,L,O,S,m,p,g. المعقول 1,J,L,O,S,m,p,g. المعقول 1,J,L,O,S,m,p,g. و المعقول

71 نطى هذا المثال ينبغى ان تتفهم عصول صور الموجودات فى الله الذات التى سهاها ارسطو فى كتاب النفس عقلا بالقوة فهى ما دامت ليس فيها شى، من صور الموجودات فهى عقل المثلوة فاذا حصلت فيها صور الموجودات على المثال الذى ذكرناه صارت تلك عصلت فيها معن المثال الذى ذكرناه صارت تلك المعقولات عقلا بالفعل فهذا معن المعقل بالفعل فاذا حصلت فيه المعقولات التى المعقولات التى المعقولات التى المعقولات التى المعقولات التن المعقولات التن المعقولات بالفعل وقد كانت من قبل ان تنتزع عن موادها معقولات بالقوة وهى اذا انتزعت حصلت معقولات بالفعل بان حصلت صورًا لتلك الذات وتلك الذات انما صارت عقلا بالفعل بان حصلت صورًا لتلك فأ أنها معقولات بالفعل معقولات الذات وتلك الذات الفعل الفعل بالقعل بالفعل معقولات في الفعل معقولات الذات وتلك الذات الفعل الفعل بالفعل شى، واحد بعينه ومعني أنها معقولات بالفعل شيء واحد بعينه ومعني أنها الفعل شيء واحد بعينه ومعني أنها وانها عقل بالفعل شيء واحد بعينه ومعني أنها الفعل الفعل شيء واحد بعينه و احد بعي

43,6-16 DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 110-123.

_ الحياز O : انحياز ° _ وقد T : قد¹⁰ _ - الحياز C : انحياز ° _ وقد T : قد¹⁰ _ : قد F,(s),g om. (homot.) lin. pr. ثلك F,(s),g om. (homot.) lin. pr. ثلك الحلقة ; at non H,J,O,R,m,p.

و «intelligas» و يغهم g «intelligas» و بغهم g «intelligas» و بغهم g «intelligas» و g «intelligas» g «intelligas» و g «intelligas» g «intelligas» و g «intelligas» و g «intelligas» g «i

^{43,16-44,1} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 123-135.

R,T ; هـى O ; انفسها شى. L ، نفسها شى J ; انفسها هـى I,s,p : نفسها هو F,H · — 1 (non g,k) ، ومره I ، ومره I ، ومره F,H · — ووجو دها نى نفسها هو. (non g,k) ، ومره I ، ومره I

وضع واحيانا هي كم واحيانا هي مكيفة بكيفيات جسمانية واحيانا يفعل واحيانا ينفعل واخانا ينفعل واذا حصلت معقولات بالفعل ارتفع عنها كثير من تلك المقولات الاخر فصار وجودها اوجودا اخر ليس ذلك الوجود وصارت هذه المقولات او كثير منها يفهم معانيها فيها على انحاء اخر اغير تلك الانحاء مثال ذلك الاين المفهوم فيها فناك اذا تاملت معنى الاين فيها اما ان لا تجد فيها شيئا من معانى الاين اصلا واما ان تجعل اسم الاين يفهمك فيها معني أخر وذلك الاين المعنى على نحو اخر

21 فاذا عصلت المعقولات بالفعل صارت حينتذ احد موجودات

44,1-9 DH.F.I.J [non 3¹³-9].L.O.R.T.m.p.(k).g 135-146.

^{: «} s om. وضع Nos و صع Nos و مرة بالا (s om.) ; وحيناً (non p) : ومره Nos ومرة O,R H,I,J,L,O,R,s,p = [ذات ومرة وضع] m ; ومَع ؟ ; ذات وضع + H,I²,J,L,O,R,s,m,p ; هي F ; هي كم واحيانا (L,O,s,(p'?) : هي كم واحيانا هي H,R,(m,g) — وطورًا F : واحيانا I,J om. ; I مكيفُ s : مكيفة H,L,R,T,m,p موكم واحيانا T ; هي كم واحيانا I,J om. ; I ; تغمل DH,(m,g) : فعل F,R , يغمل P,R , يغمل DH,(m,g) , مكتفيه — بان ينفعل s ; تنفعل DH,(m,g) : ننفعل O,R , ينفعل F,I,J,L ، ينفعل S ; بفعل I,O بغعل S ; بفعل . H,I,R,s,p,g : المقولات F,J,L,O,T,m : المقولات H,I,R,s,p,g : واذا F,J,L,O,T,m واذا H,I,R,s,p,g I,J,L,O,R,T,s,(m,g) فصارت : F فصارت - 13 J om. 4 pagin. seq. (cf. p. 21,300). — ; اذ صارت DH ; وصار ت (*g* etc. ذلك O : ذلك O : ذلك O : ذلك با وصارت الفي g* etc. ذلك O : ذلك وصارت الفي والم - المقولات L,O,s,m,g : المقولات F,I,H,T p - ان صارت F, او صارت R,T . L,O ; آخر L,O : اخر L,O : اخر L,O : اخر DH,L,T,s و الجر I,R : فنهم I,R ، يفهم TDH,L,T,s و الجر TDH,L,T,s و الم : فيها F,g om. — 10 H,T,m,p,g غير تلك الانجاء O,R,s,m,p فيها F,g om. — 10 H,T,m,p,g I,L,O بنه ; s منه - عد H,I',L,O,R,s,m نا : F,p om.; 1° ind. - عد H,I,L,O,R,s,m,p, g بغيدك Nos أ الا ان] F om. — ™ H,(I),L,O,s,m,p الاين g vid. [الا ان] — № Nos فيها و R : DH,I,O(?),T فيما , L علم ; g « ... faciet te acquirere » ; F,s (non m,p) فدلك R,T : وذلك F,H,I,L,O,s معنى I,R,T : معنى F,H,I,L,O,s : معنى R,T : معنى em. - 35 F,H,L,O,s

^{21. —} المقربات : F (non k,m,p) فاذا و " H,I,L,O,R,s فاذا و " H,I,L,O,R,s فاذا و " H,I,L,O,R,s فاذا و " H,I,L,O,R,T,s و المقولات (۳۸,۴ و صارت ۲ : حصلت ۴ و المقولات (۳۸,۴ و صارت ۲ : حصلت ۴ و المقولات (۳۸,۴ و صارت ۲ : حصلت ۴ و المقولات (۳۸,۴ و صارت ۲ : حصلت ۴ و المقولات (۳۸,۴ و صارت ۲ : حصلت ۴ و المقولات (۳۸,۴ و

العالم وعدت من حيث هي معقولات في جلة الموجودات وشأن الموجودات كلها ان تعقل وتحصل صورا لتلك الذات فاذا كان كذلك لم يمتنع ان تكون المعقولات من حيث هي معقولات بالفعل وهي تعقل بالفعل ان تعقل ايضا فيكون الذي يُعقل حينئذ 22 ليس هو شيئا غير الذي هو بالفعل عقل لكن الذي هو بالفعل عقل لاجل ان معقولا ما قد صار صورة له قد يكون عقلا بالفعل بالاضافة الى تلك الصورة فقط وبالقوة بالاضافة الى معقول أخر بالاضافة الى معقول الشاني صار عقلا بالفعل بالمعقول الاول وبالمعقول الثاني واما اذا حصل عقلا بالفعل بالاضافة بالمعقول الأول وبالمعقول الثاني واما اذا حصل عقلا بالفعل بالاضافة بالمعقول الله المعقول الداني ما وصار احد الموجودات بان صار هو المعقولات بالفعل بالاضافة بالمعقول الله المعقول الذاتي هو عقل بالفعل عقلا بالفعل موجودا

44,9-19 DH.F.I.L.O.R.T.m.p.(k).g 146-163.

28 خارجا عن ذاته بل الما عقل" ذاته وبين انه اذا عقل ذاته من حيث ذاته عقل بالفعل لم يحصل له مما عقل من ذاته شي موجود وجوده في ذاته عير وجوده وهو معقول بالفعل بل يكون قد عقل من ذاته موجودا ما وجوده وهو معقول بالفعل بل يكون قد عقل من ذاته موجودا ما وجوده وهو معقول هو وجوده في ذاته فاذًا تصير فلا هذه الذات معقولة بالفعل وان لم تكن فيا فيا قبل ان تعقل معقولة بالقوة بل كانت معقولة بالفعل الا انها عقلت بالفعل على ان وجودها في نفسها عقل بالفعل ومعقول بالفعل على خلاف ما عقلت هذه الاشياء باعيانها اولا فانها عقلت اولا على انها انتزعت عن موادها التي كان فيها وجودها وعلى انها كانت معقولات بالقوة وعقلت ثانيا ووجودها في انها صور لا في موادها وعلى انها وعلى انها وجودها وعلى انها الوجود المتقدم بل القوة وعقلت ثانيا ووجودها على انها صور لا في موادها وعلى انها وعلى انها وجودها وعلى انها صور لا في موادها وعلى انها

^{44.20-45,6} DH.F.I.L.O.R.T.m.p.(k).g 163-178.

معقولات بالفعل فالعقل بالفعل متى عقل المعقولات التى هى صور 24 له من حيث هى معقولة بالفعل صار العقل الذى كنا نقول اولا انه العقل بالفعل هو الان العقل المستفاد

فاذا كانت هاهنا موجودات هي صور لا في مواد ولم 25 تكن قط صورا في مواد فان تلك اذا عقلت صارت موجودة وهي معقولة الوجود الذي كان لها من قبل ان تعقل فان قولنا ان يعقل الشي اولا هو ان تنتزع الصور التي في المواد عن موادها ويصير الها وجود آخر خير وجودها الاول فاذا كانت هاهنا الشيا هي صور لا مواد لها لم تحتج تلك الذات الى ان تنتزعها السيا هي صور لا مواد لها لم ختج تلك الذات الى ان تنتزعها مناد عن مواد الله الله على مثال ما يصادف شيا مناد هي موادها الناها على مثال موادها في عقل بالفعل معقولات لا في موادها في عقل بالفعل معقولات لا في موادها في عقل الفعل معقولات لا في موادها في عقل الفعل معقولات الله في موادها في عقل الفعل معقولات الله في موادها في عقلها الشياء الله الله المعقولات الله في موادها في عقل الله الفعل معقولات المناه في موادها في عقل الله في موادها المناه في الله في موادها في عند الله في موادها في المناه في المناه

^{45,7-16} DH.F.I.L.O.R.T.m.p.(k).g 178-192.

^{24. — &}lt;sup>4</sup> H,L,T,m,g فالعقل I,O والعقل H,I,L,O,R,m,p,g,(k) : قاطعا : F صوره : Ita DH,g 182, etc. صوره : DE نقوله DE : تقوله DE : تقوله Ed.

[;] ماهية L : ههنا DH,I,R هاهنا ع وادا R,T : واذا R,T : فاذا P (البار, ا

فيصير وجودها" من حيث هي معقولة عقلا ثانيا هو وجودها الذي كان لها من قبل ان تعقل " هذا " العقل وهذا بعينه ينبغي ان يفهم فى « التي هي [«] صور لا في مواد انها[«] اذا عقلت كان وجودها [«] في 26 انفسها هو وجودها ﴿ وهي معقولة لنا ﴿ فالقول في الذي هو منا ' بالفعل ْعقل ْ والذي هو ْ فينا ْ بالفعل ْ عقل هو القول ْ بعينه ْ في تلك ة الصور التي ليست في مواد ولا كانت فيها اصلان فإن الوجه الذي به" نقول" فيما" هو منا" بالفعل عقل" انه " فينا" فعلى ذلك المثال 27 ينبغي ان يقال في تلك انها في العالم وتلك الصور انما يمكن ان تعقل على التمام بعد ان تحصل المعقولات كلها معقولة الفعل او

^{45,17-46,1} DH.F.I.J[non 1-300].L.O.R.T.m.p.(k).g 192-204. . H,I,L,O,R,T,s عنولات H,I,L,O,s,m,p معنولات g : بعنولات H,I,L,O,R,T,s هو H,I,L,O,R,T,s هي . L,O,s يعتل L,O,s : مقل F,I,L, تعقل H,g,(k) تعقل E,O,s وجودًا F : وحودها k,m,n,p,g

O,R,s,k,m,n,(g) مذا : DH,T منا — عدا — عمل عمل الم Jom. 4 pag. præced. (cf. p. 17,313). ; موادها H,I,J,L,O,R,T,g : موادّ النا F,m,p : التي هو E : التي هي 31 - ص s عام عند موجودة ما لـ: كان وجودها 3 - كانت موجودة ما لـ: كان وجودها 3 - [... واضا] k ; مواد s

[:] ال J.L,m om. كا O: كا J.L,m om وحود ما J: وحودها

^{26. —} العقل F vid. : بالفعل F vid. : بالفعل - ° صنا F بنا : F بالعقل - ° F,H,I, Fom. بالفعل R,T om.; p pon. ante بالفعل H,I,J,L,O,R,s,k,m,p عقل Fom. R : القول .F مالمعل F : بالفعل p om. — ° بالفعل F : بالفعل r وفينا R : والقول .T R والمعل F : القول .T R 10 L − موادها DH,۱ مواد DH,۱ مواد O om. − ° mss. 10 : بعينه 8 − (هو القول s om.) ; المقل I,L,O ; تقوله T : نقول H,k,m,n,p,g - فيه J : به ال J om. - 11 ; اختلافا T : اصلا ; I,L,O : DH,m, منا , R vid. نفي J om. — " J,L,O,T,A,B,g منا , منا , R vid. فيا DH,m, ; at non F الصور . O om. — 18 DH add : فينا O om. — 16 اضا J : انعا 6 : انعا 5 اضا 7 انعا 5 : انها 6 I, J, L, O, R, T, s, m, p, g.

^{27. —} الجدود و بعقل F,J,L,O,T بعقل H,m,p : معقل H,s,m,g,n بعقل F,J,L,O,T - المعقل بعقل ۲۹. — المعقد معقولات H,J,L,R¹ : معقوله F,I,T , معقولة (R²) O² (R² بحصل J,L,O,T,S : محصل F,I,L,O,T,S : محصل

جلها ويحصل العقل المستفاد فحينند تحصل تلك الصور معقولة 28 فتصير تلك كانها صور للعقل من حيث هو عقل مستفاد والعقل المستفاد شبيه بموضوع لتلك ويكون العقل المستفاد شبيها بالصورة 29 للعقل المعقل الذي بالفعل والعقل الذي بالفعل شبه موضوع ومادة للعقل لعقل المستفاد والعقل الذي بالفعل صورة لتلك الذات وتلك الذات وتلك الذات شبه مادة مادة فعند ذلك تبتدئ الصور في الانحطاط الى الصور المستفاد والعقل الذي قبل ذلك ما كانت تترق قليلا قليلا الى المان النات النات النادة متفاضلة المنادق قليلا قليلا المنادق متفاضلة المنادق قليلا قليلا المنادق متفاضلة المنادق قليلا قليلا المنادق المنادق المنادق المنادقة متفاضلة

^{46,2-8} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 204-213.

^{28. — &}lt;sup>4</sup> H,O,(m,p) نصل : I,J,L,S — يحمل H,I,S,m,p,g,k,n : الصورة : J,L,O : الصورة : T,H,O,R,S,m : تلك F,H,(g) نصير (I),J,L,O,R,S : فيصير R,T و وصلا F,H,J,L,O,R,S,m : صور F,I°,m,p و صلا T,J,L,O,R,S (كلها T,T), الموضوع : m (موضوع) m : موضوع (m) بالموضوع : m (موضوع) m : موضوع (m) بالموضوع : m (m) مورد L ...

^{46,9-16} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 213-225.

I,J,L,O (m),p کن به DH,R,T ۷; J می ۲ (H,m,p : کن F,I,L,O,(m),p ۷ می از کا تکن به P,I,L,O,(m) .R, T om - ايضا J : اصلا F.H,I,L,O,p,g - يكون I,J,L,O: تكون H,p - يكن (homot.) 7 verba præc. اصلا الم به ولم تكن ... اصلا مادة اصلا مادة اصلا (homot.) به ولا تكون في مادة اصلا ; و تو مَل فان ما ، I° vid ، تو مَل فان ما I° : و تو مل امرها O,s om. — ° F (p.gt) ; ما كما 1* ; والعقل ان J ; وكان ما s ; وان ما DH,T,B ; ويؤمل ان L,A , ويومل فان O+ , ويومل ان O t ; انقص H,m : الانقص F,I,O,R,T,s,p • حذه F : هذا H,I,J,L,O,R • - ١٥٣٢ - ١٥٣٢ ا .m, انقص H,O,T,s - بنتهي J,L,O,s,(g) : منتهي H - 10 H الانفس J,L,O,s,(g) ؛ لا نقص F,I,J,L,O,T,s و الانقص J om. و العقل R بر ال R بر ال H,m,p انقص و هو F,I,J,L,O,T,s . F,I,O,R s.p. in.: __ ينحط F,I,O,R s.p. in.: __ يزال - 43 H,m تنحط F,I,O,R s.p. in.: - I,J,L om. - [مادة] gt : قلك H,J,L,O,s,m يبلغ (المادة] المادة] J,L,s,(g) بيلغ . F,I,R s.p. in.: J,L,O, تنحط H № . F,J,L,O,T,s,(g) بزال F,J,L,O, تنحط H بزال (F,J,L,O,T,s,(g) بزال T,s,(g) ينحط (10 L علي - 10 H,I1,J,L,O,(s),m ينحط (12,R,T omit. - 21 علي : J,L om. — عا آ , H,L,R2,T,s,(m,p),g اخس F أحس , R1 vid. اخس ; J : وموضوعها H,I,J,L,O,R,T,s,m,p,g − الموجود F : الوجود H,I,J,L,O,R,T,s,m,p,g → احسن احسن J : اخس 25 - [أوضوعها] . g,t vid.

g @erexeris te». — ° J om. ارتفت DH : ارتفى g , ارتفى g , ارتفى 31. — ° J om. و 31. — ° J,L,O و 31. — ° F,I°,

24 32.Describitur al-'Aql al-fa" al de quo Arist, in «III de Anima». [ALFAR.

صور في جسمانية في مواد هيولانية الى ان يرتقى الى تلك الذات ثم الى ما فوق ذلك حتى اذا انتهى الى العقل المستفاد انتهى الى ما هو شبيه المنتفاد التهى الدى اليه تنتهى الله الاشياء التى تنسب الى الهيولى والمادة واذا التقى منه فاغا يرتقى الى اول رتبة الموجودات المفارقة واول ورتبة والمادة واول درتبة الموجودات المفارقة واول ورتبة الموجودات المفارقة ورادات المؤلدة ورادات ا

'والعقل' الفعال الذي ذكره ادسطالس' في المقالة الثالثة من 32 كتاب النفس هو صورة مفارقة لم تكن في مادة ولا تكون اصلان وهو بنوع ما هو عقل بالفعل قريب الشبه أن من العقل

^{46,16-23} DH.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 225-236.

المستفاد وهو الذي جعل تلك "الذات التي كانت" عقلا بالقوة عقلا ىالفعل°ا وجعل المعقولات التي كانت معقولات'' بالقوة" معقولات°'

33 ونسبته الى العقل الذي بالقوة كنسبة الشمس إلى الغين التي هي " بصر ' بالقوة ما دامت في ظلمة الله البصر انما يكون بصراة بالقوة ما دام في ظلمة " ومعنى الظلمة هو الاشفاف " بالقوة " وعدم" الاشفاف" بالفعل ومعنى الاشفاف" هو الاستنارة عن محاذاة" منير فاذا حصل " الضوء في " البصر وفي الهواء وما جانسه " صار البصر " عا حصل فيه من الضوء بصر الله بالفعل وصارت الألوان مرئية بالفعل

^{46,23-47,7} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 236-247.

¹⁰ DE, etc. (كذا . rubr) حمل تلك الذات التي كانت . I,L om. → 15 J om. تلك 44 : تلك 14 : تلك 14 - 17 J omit. - قريب الشبه ... بالفعل H omit. - O omit. (homot.) أنافعل : H omit. - O omit. (homot. التي كانت معقولات بالقوة معقولات .F om و القوة . 18 Ita J, etc – التي كانت معقولات وجعل المعقولات التي كانت معقولات (homot.) - 10 R,T om. وجعل المعقولات معقولات - m om. (كذا .rubr) معقولات بالفعل .J on - بالقوة معقولات بالفعل

rubr. (كذا .rubr) الشمس الى العين .J om و نسية العقل الفعال J - ° J om و نسية العقل الفعال J , T(?), صبر (?) R,T : نصر O, بصر H,g,m,p بصر ف D الذي T ; الي هو R : التي هي -- الظلمة (DH,I,J,L,O,(s) : طلمه F,R,T - سعرة I, بصيرة J,L مبصرة s , مصره *R sed eam babent F, فان البصر ... في ظلمة , sed eam babent F, : مالقوة 8 – (كذا .rubr) هو الاشفاف .J om - الاشفاق L : الاشفاف (rubr - ركذا .rubr) عو J,L : الاشفاف H,(I),O,m,p و عدم I,J,L,O,T,m,p,g و العوة J - في العوة J العقوة J - at non F,H,I,J,L,O,m,g. - غذات J : محاذات J : محاذات الشفاق ; at non F,H,I,J,L,O,m,g. حالسبه ا ; حانه J : حانسه (g,m,p) مار R,T صار R,T في F,H,L,O,(g,m,p) جالسبه ا . sed L2 delet وفي الحواء . L1 add وام و الحواء) بالبصير J : البصر F,H,I,L,O,p وفي الحواء - 45 F,H,I,L,O,p R,T om. [homot.] بالمواء وما جانسه صار البصر [R,T om. [homot.] − R,T om. [ما البصر] − R,T om. , بصيرا إ. [1] ; بصرها Rt omit. — ا F,m.p , بصرا O , بصر ا Rt omit. — ا جمل : حصل (كذا . J om. (rubr ; بصير ا EH ; بصير ا

بل نقول "أ أن البصر" ليس " أغا صار بصر " ا" بالفعل" بان " حصل فيه الضوع " والاشفاف" بالفعل بل " لانه اذا حصل له الاشفاف" بالفعل حصلت فيه صور المرئيات فبحصول شصور المرئيات في البصر "في البصر المرئيات في البصر الم صار " بصر الله بالفعل " ولانه توطا قبل ذلك بشعاع الشمس " او غيره 5 ان " صار مشفا الله بالفعل وصار " المواء الماس له اله ايضا مشفا اله بالفعل صار حيننذ ما هو مرئي للقوة مرئيا بالفعل "فالمدا" الذي به صار البصر يصر الله الفعل " يعد إن كان يصر الله بالقوة وصارت المبصر ات التي كانت مبصر ات بالقوة مبصر ات بالفعل الاشفاف" الذي حصل في البصر عن الشمس • فعلى هذا المثال يحصل في تلك الذات التي هي 34

^{47,7-15} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 247-257.

J,L : المصر J, البصر J,L بيعول J,L : يغول J,L ; يغول J,L : نغول H,T,k,m,(g) - 18 H,T,k,m,g — (كذا .rubr) لس اغا صار .R,T om. - J om البصعر (rubr البصعر - البصعر) وصارت... بصر ا بالفيل H,I,J,L : صدر R بصد ا R بصد ا H,I,J,L : صر ا P,mg ا عد ا F,mg ا ا (c. ص loco ض .) الصوره I ; الصور O : الضوء (DH, J, L, T, g, (k) - الا بان T : بان على المرادة - ** H,(I),O,T والاشفاف J,L والاشفاف — ** Ita R etc. ب - p omit. (homot.) : حصلت (A,J,O*,(p) عند - الاشفاق J,L : الاشفاف 27 - نقول ان ... مالفال مل Is verba و بحصول DH; فيحصل R: فيحصول F, فيحصول I,O الله - [وحصل...] ج: حصل J,L,O : في البصر L,L,g om. (homot.) فيعصول صور المرثات (cf. n. 34). - 31 H,I,L O ריצויירו צורות וולום, , g add. a tunc imaginat formas uisorum » (cf. n. 30). — 35 F ש , g « preparari », m ירצע , רוצע : صار 11 ; لو جعل J,L ; يوصل O ; توصل EH,A , توصَّل D ; تو دى B , يو دى T , بو دى R T,m ; الشعاع لشمس J ; لشعاع الشمس I,L,L,p : بشعاع الشمس 8 H,O و ق ع ب يو دى * I , يوصل (صار) מאלר g «ad hoc ut» ; p الى ان BE,F,I,J,L,O,R,m الشمس ; g «ad hoc ut» ; p شماع الشمس وصار... بالغمل om. 7 verba وصار... بالغمل R,T,B ففافا - عنه O,g,m,(p?) om. 7 verba وصار... بالغمل - 40 H,I,J,L,R الماس له F,p om. - 42 F, الهوى F: الهواء , R الهواء , R الهواء , R الهواء , F,p om. - 42 F, H,I,J,L,A مشفا : R,T,B مرثی ⁴³ — مرای R : مرثی ⁴³ - شفافا R,T,B : مشفا R,I,J,L,A ن مشفا : R,T,B ب R om. — 47 F, به (F,H,I,g,(k,m,p) والمدا (I,(g) : فالمدا H 45 — فالمبدأ...الفعل

عقل بالقوة شيء ما مزلته منه منزلة الاشفاف بالفعل من البصر وذلك الشيء يعطيه اياه العقل الفعال فيصير مبدا به تصير له المعقولات التي كانت بالقوة معقولات له بالفعل وكما أن الشمس هي التي تجعل العين بصرا بالفعل والمبصرات مبصرات بالفعل بما تعطيه من الضياء كذلك العقل الفعال هو الذي جعل العقل الذي بالقوة ومعقولات المعقولات المعقولات بالفعل بما اعطاه من ذلك المبدأ وبذلك بعينه صادت المعقولات معقولات بالفعل

85 والعقل الفعال هو من نوع العقل المستفاد وصور الموجودات 36 المفارقة التي فوقه هي فيه لم تزل ولا تزال الا ان وجودها فيه على ترتيب غير الترتيب الذي هي موجودة عليه في العقل الذي بالفعل 10

^{47,15-23} DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 257-271.

T,k,m,p,g ابصر الربيا المنا الربيا المنا الربيا المنا الربيا المنا الربيا المنا المنا

موجودة T; هو موجود F; هي موجودات J: هي موجودة ² — الي R,T الى 36.

وذلك أن الاخس في العقل الذي بالفعل كثيرا ما يترتب ويكون اقدم من الاشرف من قبل ان ترقينا نحن الى الاشياء التي هي اكمل وجودا كثيرا ما يكون عن الاشياء التي هي انقص وجودا على ما بين في كتاب البرهان اذ كنا الما نترق عن الاعرف عن الاعرف عن الى ما هو مجهول وما هو اكمل وجودا في نفسه هو اجهل عندنا الى ما هو مجهول وما هو اكمل وجودا في نفسه هو اجهل عندنا اعنى ان جهلنا به اشد فلذلك في يضطر الى ان يكون ترتيب الموجودات في العقل الذي بالفعل على عكس ما عليه الامر في العقل العقل الفعال والعقل الفعال يعقل اولا من الموجودات الاكمل 37 فالا كمل فان الصور في القعل على مواد هي في العقل الفعال صور في مواد هي في العقل الفعال صور في مواد هي في العقل الفعال صور في مواد في في العقل الفعال صور في مواد فانتزعت بل

47,23-48,9 DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 271-282.

[—] وذلك ... يتر تب (?) مس om. lin. (?) مو بالفعل H,T بالفعل H,T مو بالفعل (g),m om. lin. (?) بالخس و المناس و المناس المناس المناس و المناس ال

38 لم ترل" تلك الصور" فيه بالفعل" وانما احتذى في امر المادة الاولى وسائر المواد بان اعطيت بالفعل الصور التي في العقل الفعال وهائر المواد بان اعطيت بالفعل الصور التي في العقل الفعال وو والموجودات التي قصد الجادها قصدا اولا فيما لدينا هي تلك الصور غير انها لما لم يمكن ايجادها هاهنا الافي مواد كونت هذه المواد

40 وهذه الصور في في العقل الفعال غير منقسمة وهي في المادة منقسمة وليس يستنكر أن يكون العقل الفعال وهو غير منقسمة او تكون ذاته اشيا غير منقسمة العطى المادة اشباه في المادة الشباه في المادة المنادة الشباه في المناد الم

48,9-14 DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 282-290.

^{— &}lt;sup>11</sup> H,m,p ترل J,L,O,T : يزل J,L,O,T ترل ; I s.p. in. – p add. [كذلك] — ¹² H,I,J,L,O,m, p,g الصورة F,m الصورة R,T الصورة F,m الصورة F,m الصورة (cf. p. 30,8); (k[?]); H,I,J,L,O,R,T om.

^{40. — &}lt;sup>1</sup> DH,I,J,k,m,p الصور O : الصور T,g : الصور E,k,(g) هـ : H,I,J, L,O,R,T,m,p om. — ³ العال I : J om — ⁴ H,I,J,L,R منقسمة Om. — ⁶ DH,L : الفعال I,O,S vid. بستنكر I,O,S vid. وهو T ind. — ⁶ F,T om. (homot.) lin. præc. وهو DH,L : يستنكر P,J,L,O,R,T,S,m,(p) وهو DH,I,J,L, وهو "F,I,J,L,O,R,T,S,m,(p) عير منقسمة ... الفعال O,m و الفعال S,(g),p نا المناه المنا

30 41.Sed quid opus erat formas demitti?— 42.Quia in potentia Illius. [ALFAR-

ما¹³ فى جوهره فلا¹⁴ تقبله¹⁵ الا¹⁰ منقسها وهذا شىء¹⁷ قد بينه¹⁸ ارسطو¹⁰ فى كتابه¹⁰ فى ¹² النفس ايضا^{12,82}

وفى ما مضى موضع فحص وهو انه ان كانت هذه الصور 41 ممكنة ان توجد من غير مواد فما كانت الحاجة الى ان تجعل فى مواد و كيف حطت من الوجود الاكمل الى الوجود الانقص فلعل قائلا ان يقول الما افعل ذلك لتصير المواد اكمل وجودا ويلزم من ذلك ان تكون تلك الصور الما كونت لاجل المادة وذلك خلاف ما يراه ارسطو او نقول ان هذه كلها هى فى العقل الفعال بالقوة 42 وليس ينبغى ان يفهم من قولنا بالقوة هاهنا على ان العقل الفعال الفعال فى

[1-2] = 48,14-17 DH.F.I.J.L.O.R.T.m.p.(k).g 290-292. [3-9] = F.m.p.(k).g 293-301.

 $^{^{13}}$ ال ^{13} ال ^{14} ال ^{15} ال ^{15} ال ^{15} ال ^{15} المروز ^{15} المراز ^{1}

^{41. —} المعدد عنص : F videt وفي ما المعدد ال

^{42. - 1} Nos (أرسطو) أو مقول vel (أرسطو) ومقول F: أو نقول Nos أو الرسطو) والموال عند الرسطو) إلى المرسطو) إلى المرسطو) إلى المرسطو) المرسط

قوته ان يقبل هذه الصور و فتصير فيه في المستقبل بل نعني ان له قوة أن يجعلها في المادة صوراً وهذه هي القوة على ان يفعل في غيره 48 فانه هو الذي يجعلها صورا في الموادثم يتحرى أن يقربها من المفارقة قليلاً قليلاً الى ان يحصل العقل المستفاد فيصير عند ذلك جوهر الانسان او الانسان او الانسان و الما يتجوهر به اقرب شي الى العقل الفعال المعلى المنسان او المنسان المعلى المنسل المنسلة المنسل ال

F.m p.(k).g 301-317.

تفهم g,(k),m.p [هي العقل F : [هي العقل g,(k),m.p] . [او يقول قائل g : g,(k),m.p] . [الصورة g : g : [الصورة g : g

^{43. — &}lt;sup>4</sup> F. سحرى ⁸ F.p عند (m],n vid. = بعل F.p عند (m],n vid. = بعل F.p عند (m],n vid. و الاشيا F. [الانسان] ; g ind. — ⁴ g,m,p [او] : F. [او]

^{-44.} — الانسان p [السمادة] p السمادة p السمادة p السمادة p السمادة p السمادة p السمادة p الخرشي p الخرشي p عمل p و هما النسس ... p الخرشي p إنسان p إنسان p الخرسادة p إنسان p أنسان أنسان p أنسان p أنسان أنسان p أنسان p أنسان p أنسان p أنسان p أنسان أنسان p أنسان أنسان p أنسان p أنسان أنسان p أنسان أنسان أنسان p أنسان أنسان p أنسان أ

^{45. — &}lt;sup>4</sup> F,m,p واذا g[vid. 0] واذا g[vid. 0] واذا g[g] وادا g[g]

ولا ان يستعمل فيه آلة جسمانية اصلا فانقص وجود ذاته ان يحتاج 46 في قوامه في ان يكون موجودا الى ان يكون البدن مادة له ويكون هو صورة في بدن او جسم في الجملة وفوق ذلك ان يستغنى في قوامه عن ان يكون البدن مادة له ولكن يحتاج في يستغنى في قوامه عن ان يكون البدن مادة له ولكن يحتاج في و افعاله او في كثير منها الى ان يستعمل قوة جسمانية ويسترفد فعلها وذلك مثل الحس والتخيل واكمل الوجود له ان يصير بالحال التي ذكرناها

أواما ان العقل الفعال موجود فانه بيّن في كتاب النفس 47 وظاهر ان العقل الفعال ليس يفعل دامًا بل يفعل حينا ولا وظاهر ان العقل الفعال ليس يفعل دامًا بل يفعل حينا ولا من يفعل حينا فاذًا يلزم ضرورة ان يكون من الشيء الذي يفعله او من الذي فيه يفعل على نسب مختلفة فهو يتغير من نسبة الى نسبة فان كان ليس دامًا على كاله الاخير فهو ليس الما يتغير من نسبة الى نسبة فقط بل يتغير في ذاته اذ كاله الاخير هو في جوهره فهو اذن في جوهره حينا بالقوة وحينا بالفعل فالذي هو لها القوة مادة ما في المناه المن

F.m.p.(k).g 317-335.

^{46. — &}lt;sup>4</sup> F وجود ذاته g «ex gradibus suis». g «ipsa»: g » g «ipsa»: g » g » g «ipsa»: g »

^{47. — &}lt;sup>1</sup> Gii son præm. [٦], nos §§ (vide Notice, I,3). — ² Nos, g,m יו : א א יו דער אר היי יו דער היי דער היי יו דער היי יו דער היי יו דער היי יו דער היי דער היי יו דער היי דער היי דער היי דער היי יו דער היי דער היי יו דער היי דע

هو لها" بالفعل غير انا قد وصفنا" انه مفارق لكل مادة فاذا كان كذلك فهو دامًا على كباله الاخير "وهو باضطرار تغير" من نسبة الى نسبة فاذن" ليس النقص فى ذاته بل اما الا" يصادف دامًا الشى، "الذى فيه في فادن ليس النقص فى ذاته بل اما الا" يصادف دامًا الشى، في الذى فيه في فعل موطا الذى فيه في فعل موطا في واما ان يكون له عائق من خارجه فيزول او الامران جميعاً، فن ذلك يتبين انه ليس فيه كفاية فى ان يكون هو المبدأ الاول لجميع للوجودات اذكان يفتقر الى ان يعطى مادة فيها يفعل والى ان يزال عائقه فاذا ليس فى ذاته وجوهره كفاية فى اعطاء جميع الاشياء ففى جوهره اذن نقص عن اعطاء كثير من الموجودات وما فى جوهره نقص فليس فيه كفاية فى ان يكون وجوده بنفسه من غير ان الميكون وجوده بنفسه من غير ان الميكون وجوده بنفسه من غير ان الموضوعات التى فيها يفعل المقل الفعال هى اما المسام واما قوى فى اجسام واما قوى فى اجسام متكونة فاسدة وقد تبين فى كتاب

F.m,p.(k).g 335-357.

^{- °} F,g,p سب : m [سبه سب] - ° F,k,(m) اعطا : g,p [عطائه]

^{19. —} الاجام : اجام (Nos, (k,m,p) : F الاجام

34 50. Motor primi cæli, non unus, habet Principium. - 51. Ipse est in [ALFAR.

الكون والفساد ان الاجسام السمائية هي الاقسام الفاعلة الاول لهذه الاجسام فهي اذًا تعطى العقل الفعال المواد والموضوعات التي فيها يفعل

وكل جسم سمائى فانه انما يتحرك عن محرك ليس بجسم ولا 50 ق جسم اصلا فانه هو السبب فى وجوده فيا يتجوهر به فرتبته فى الوجود الذى هو جوهره مرتبة ذلك الجسم فمحرك اكملها هو اكملها وجودًا واكملها وجودًا هو السما الاولى فاكملها وجودًا هو محرك السما الاولى فاكملها وجودًا هو محرك السما الاولى لما كان مبدا به وجود شيئين متباينين احدها ما يتجوهر به السما الاولى وهو جوهر مشيئين متباينين احدها ما يتجوهر به السما الاولى وهو جوهر وذلك ذات لا جسم ولا فى جسم فليس يحكن ان يعطى الامرين وذلك ذات لا جسم ولا فى جسم فليس يحكن ان يعطى الامرين جميعا بجهة واحدة وامر واحد فى ذاته مما "به تجوهره بل بطبيعتين

F.m.p.(k).g 357-373.

ر الاسباب التي هي اقسام ؟ [إلاسباب التي هي اقسام ؟] , m præm. و و السباب التي هي اقسام الله و إلاسباب التي هي اقسام الله و السباب التي هي الله و السباب التي الله و ال

وفيا m,p السماه g «qui». — ^{4} F فيا g,m,p (وفيا g,m,p) وفيا g « est perfeccior inter motores » : p om. — ^{6} Nos,(g,m) فا كملها وجودا هو محرك (g non g nos, g (g non g) : g « igitur perfeccior inter motores » : g « igitur perfeccior inter motores » : g « igitur perfeccior inter motores » : g السماء الأولى g « igitur perfeccior inter motores » : g المحاد المحاد المحاد المحاد المحاد المحاد المحاد المحاد g « igitur perfeccior inter motores » : g مبدا به وجود g (g nos, g, g nos, g, g المحاد g المحد g المحد g المحدد g المحدد

احداها اكمل من الاخرى اذ كان التي بها اعطى الشي، الاكمل الذى ليس بجسم ولا في جسم اكمل من التي "اعطى بها ما هو جسمانى وهو الانقص" فهو اذن انما يتجوهر بطبيعتين "بها وجوده فلوجوده اذن مبدا اذ" كان ما ينقسم اليه هو السبب فيا يتجوهر به فاذن ليس يمكن ان يكون محرك السما، الاولى هو المبدأ الاول للموجودات كلها بل له مبدا ضرورة وذلك" المبدا لا محالة اكمل وجودًا منه عقلا في جوهره فهو يعقل ذاته وذات الشي، الذي هو مبدا وجوده فظاهر ان ما عقل من مبدا وجوده اكمل طبيعتيه "التي تخصه فظاهر ان ما عقل من مبدا وجوده اكمل طبيعتين الى شي، اخر المناه القصها وليس يحتاج في ان تنقسم ذاته الى طبيعتين الى شي، اخر المنه غير هذين

52 فاما مبداه الذي هو مبدا ما يتجوهر به محرك السماء الاولى فهو واحد من كل الجهات اضطرارًا وليس يمكن ان يكون موجود اكل منه ولا ان يكون له مبدا فهو اذًا مبدا المبادى كلها ومبدا اول للموجودات كلها وهذا هو العقل الذي يذكره ارسطو في 15

F.m.p.(k).g 373-394.

 $^{^{15}}$ Ita F,g,m,p من التي ^{16} p [وهو الانقص ^{16} p [وهو الانقص ^{16} p [وهو الانقص ^{17} p $præm. equoniam». — <math>^{18}$ F,g,p ااو] ^{19} Nos,g,k,m فلذلك ^{18} ^{18} ^{19}

حرف اللام من كتاب ما بعد الطبيعة وكل واحد من تلك الاخر 53 ايضا عقل الا ان ذلك هو العقل الاول والموجود الاول والواحد الاول والحق الاول والحق الاول وهذه الاخر الها صادت عقلا عن ذاك على ترتيب وتيب المول الم

والنظر فيا هو اكثر من هذا المقدار في هذه الاشياء خارج 54 عن غرضنا والسلام والسلام

كملت رسالة ابي نصر الفارابي في العفل'

F.m.p.(k).g 394-400.

_ ° F,k,m,p ف حرف اللام : g* «in littera I » ; g «in littera».

55

54. — الاشياء : F,g*,[g?] هذه الاشياء : F,g*,[g?] هذه الاشياء : F,g*,[g?] هذه الاشياء : F,g*,m,p om.

والحمد فه وحده وصلوانه على محمد الني واله .F add - 1 F

TABLE DES MATIÈRES

قال محمد بن محمد رضى الله عنهما 3,2 اسم العقل يقال على انحا. كثيرة 3,3 اما العقل الذى به يقول الجمهور فى الانسان انه عاقل ... 4,4 واما العقل الذى يردده المتكلمون على السنتهم فيقولون فى الشى. هذا مما يوجبه العقل ... 7.9 (cf. II.10)

> واما العقل الذى يذكره ارسطو فى كتاب البرهان ... 8,5 واما العقل الذى يذكره فى المقالة السادسة من كتاب الاخلاق ... 9,4 واما العقل الذى يذكره فى كتاب النفس فانه جعله على اربعة انحاء 12,4

> > فالعقل الذي هو بالقوة هو ... 12,6

فعلى هذا المثال ... صارت تلك الذات عقلا بالفعل ... ١٥,١٤

فالعقل بالفعل متى ... صار العقل المستفاد ... 20,1..2

والعقل الغمال الذي ذكره ارسطالس في المقالة الثالثة من كتاب النفس ... 24,6 – وفي ما مضى موضع فحص ... فما كانت الحاجة الى ان تجمل (الصور) في مواد ... 30,3

واما ان العقل الفعال موجود فانه بين في كتاب النفس وظاهر ان العقل الفعال ليس يفعل دانما بل يفعل حينا ...32,8 — ... الاجسام السمائية ... تعطى العقل الفعال المواد والموضوعات التي فيها يفعل ... 34,1 ; ... غير ان محرك السماء الاولى ... ليس يمكن ان يكون ... هو المبدأ الاول ... 34,8.35,5

فاما مبداه ... 35,12 هو العقل الذي يذكره ارسطو في حرف اللام 35,15 ; هو العقل الاول ... 36,2

كملت رسالة الى نصر ... 36,7

INDEX ALPHABÉTIQUES

A. - Noms propres.

B. - TITRES D'OUVRAGES.

C. - SUJETS D'ASSERTIONS PRINCIPALES.

D. - TERMES TECHNIQUES.

E. - LEXIQUE GRAMMATICAL.

F. - INDEX GÉNÉRAL.

Les renvois se lisent ainsi : -1,2; 3,4 : page 1, ligne 2 et page 3, ligne 4. -10,2-4 : page 10, lignes 2 à $4.-10,7^2$: page 10, ligne 7, note 2. -11-19 : pages 11 à 19. $\times$ indique une opposition quelconque. A,... I signifie : $Index\ A$ .... $numéro\ 1$. [...] placé en guise de référence avertit que le mot ne figure pas dans l'opuscule.

A. - NOMS PROPRES.

a. - Noms divins

ما 30,223 ; 36,74 ; (cf. 36,2). الله 30,223 الله الرحم الرحم 30,223 الله العزيز 30,223 الله العلام عن الضلالة 30,223 و اهب الماير 30,223 و اهب المعلل علي 30,223 و اهب المعلل 30,223 و اهب المعلى 30,223 و اهب المعلل 30,223 و اعب المعلل 30,223 و اعب المعلل 30,223 و اع

b. - Noms de personnes

ابو نصر (= n° 9) 3,22. (= n° 9) 36,7. (= n° 9) 36,7. ابو نصر محمد بن محمد الفارابي 1,3. – Voir les n° 7; 8.

10 ارسطاطالیس (= $le n^{\circ}$ 13) 3,7¹³; 5,6²⁰; 7,6²; 8,5⁴; 11,11²; 15,2³; 24,6⁴; 30,1²⁰.

24,6. - Voir le n° 13. ارسطالس 3,7 (*). - Voir le n° 13. ارسطالیس ارسطو 5,6; 7,6; 8,5; 11,11; 12,4°; 15,2; 28,414; 30,1; 30,8; 35,15. - Voir les nos 10-16. (?). (= n° 13) 30,81 (?). le nº 13) 3,743 ; 5,640 ; 15 (ارسطوطاليس 7,62; 8,54; 11,112; 15,23; 24,64; 30, I 19. ... غار الى (= n° 9) 1,4; 36,7. الغاراني ن بدا 3,5 ; 7,9 ; 11,10. عمد بن محمد (= 10° 9) عمد بن محمد 1,3. (= n° 9) عمد بن محمد الفارابي 20 عمد الني نائل المالم الثاني 3,2°. ر الله (= 11° 24) 4,611. is yes 4,6; 5,6; 5,8. c. - Noms de Lieux

(néant)

^{(&#}x27;12) Que ce soit la forme ارسطاليس qui répond le mieux aux huit signes que nous interprétons comme cachant le nom d'Aristote (voir *Index* E, n° 4), ce n'est pas l'aspect de chacun d'eux qui nous le fait conjecturer : c'est la réapparition du premier (à droite) à la 5m° place et la réapparition du 3m° à la dernière.

B. - TITRES D'OUVRAGES.

36,1. حرف اللام من كتاب ما بعد الطبيعة (= n° 4) 30,2²⁰.

الرسالة الى نصر الفارابى فى العقل 36.7. رسالة الى نصر الفارابى فى العقل 1,1.

[الارسطو] 4,1;9,4;9,9; 10,9.

[الارسطو] 3,7;8,5; 10, كتاب اللاحان [الارسطو] 4;11,11;28,4.

[الارسطور] 4,3; 36,1. كتاب ما بعد الطبيعة [الارسطور] 4,2; 12,4; 15,2; 10 4,2; 30,2³⁰⁻⁵¹; 32,8. قالم (= n° 4) 30,2²³. لقالمة (= n° 4) 30,2²³. لقالمة الغالمة من كتاب النفس أو n° 10. المقالمة الثالثية من كتاب النفس أو n° 10. المقالمة الثالثية من كتاب النفس أو 10. المقالمة الشائمة من كتاب النفس أو 10. إلى المقالمة السادسة من كتاب الاخلاق (= n° 5) 15 4,1; 9,4; 9,9; 10,9 (cf. 10,2⁶).

C. - SUJETS DES ASSERTIONS PRINCIPALES.

1 (31,6 ; 31,8-9 الحياة الاخرة — **الدغرة** 1 (31,8-9 الحياة الغصوى 31,6.

33,14. كتاب الكون والفساد [لارسطو]

رية على الانسان _ الانسان _ الانسال

36,2. الاول -- الاول

م البدن - البدن - البدن - البدن - البدل 5 عام 31,11 إليدن - البدل 5

البصر — البصر — البصر — البصر البص البصر البصل البصل

.25,8 الضوء 10 .26,3 المرثبات .25,6 الظلمة

رة تنقل — **التعفل** 5,5. التعقل 4,5 ; 5,6 ; 10,3. التعقل 6,7 ; 7,5 ; 10,1 ; 10,7. 4,7. الدين - الديم

الرأى - الرأى تا 11,3 ; 11, 4. (8,1) بادى الرأى المشترك عند الجميع (12,2).

السمائية - السمائية - السمائية - السمائية - السمائية - السمائية - المولى 34,1; 34,4... و-34,7; 35,5; 35,7; الساء الاولى 34,4; 34,6; 34,10. عرك الساء الاولى 35,7; 35,5; 35,7;

. (6,3) ; 7,3 ; (6,3) الشرير — الشرير

28,9..; 29,6; 30,3; الصور – الصور 30,7; 31,1.

15,3 ; 15,1 ; 15,3 ; 25 صور الموجودات 15,4.

16,5-7; (20,7); 28,9. صور في مواد

28,10. صور منترعة 28,10. الصور المنترعة (14, (12,8); 12,9; 13,2; (14, 5; 16,2). و 20,9. صور لا مواد لها 20,9. صور لا في مواد 30 الصور التي هي لا في مادة اصلا 23,1.

العاقل — العاقل — العاقل — العاقل (5,9; 6,2); 4,8; 7,1; (7,2; 7,4); 7,5. (تلك الذات) عاقلة عالفعل 16,1.

3,3. اسم العقل — العقل 35 اسم العقل — العقل 35 العقل الجمهور فى الانسان انه العقل الذى به يقول الجمهور فى الانسان انه (cf. 3,4); 4,5. العقل الذى يردده المتكلمون ; 7,9;

11,10. المقل الذى يذكره (ارسطو) في كتاب المقل الذي يذكره (ارسطو) المجانب 3,7; 8,5 البرهان

العقل الذى يعقله (ارسطو) فى المقالة السادسة ; 9,9 ; 9,4 ; 9,9 من كتاب الاخلاق 10,9.

العقل الذي يذكره (ارسطو) في كتاب النفس 40 4,2; 12,4.

الذات المقل بالقوة 13,1; 13,2; 14,3; 14,5.

الذات = المقل بالقوة 15,2; 27,1.

الذات 13,3; 13,4; 14,1; 15,2; 15,4-5; 15,8-9; 15,9; 18,2; 20, 9; 22,5; 23,5; 24,1; 25,1; 26,9.

الذات 12,5; 15,2-3; 25,1; 27,1.

المقل الذي ... بالقوة 12,6; 25,4; 27,5.

المقل الذي ... بالقوة 16,3; 15,9; 15,10; 16,3; 18,4; (18,5); 18,6; 18,8; 18,9; 18,11; 19,2; 19,7; 20,11;

(21,7); 24,8; 25,1-2; 27,6. Jail نالغل بالفعل بالفعل بالفعل الفعل الف ; 22,5 ; 27,10 العقل الذي بالفعل 28,1 ; 28,7. ١٤,5 ; 22,2. عقل مستفاد 20,3 ; 22,1 ; 22,2 ; 22,3 ; 50 العقل المستفاد 22,4-5; 23,4; 24,2; 24,8-25,1; 27,8 ; 31,4. العقل الغمال 12,5 ; 24,5 ; 24,6 ; 25,41 ; 27,2; 27,5; 27,8; 28,8; 28,9-10; 29,2; 29,6; 29,7; 30,8; 30,9; 31,5; 32,8; 32,9; (33,1; 33,3; 33,6; 33,8; 33,11); 33,13; 34,2. العقل الذي بذكره في كتاب ما بعد الطبيعة 4,3; 35,15. 36,2. lلعقل الاول Jis 35,8 ; 36,2. 55 . (cf. 19,8). ان سغل الشي . اولًا المقدمات Voir - الفضاما القضاما الاول...المذكورة في كتاب البرهان

المقدمات Voir الفضايا المعالم المقدمات Voir الفضايا البرهان المدكورة في كتاب البرهان 10,3-4. ; 9,8 ; 9,10 ; قضايا ... في الامور الارادية 10,3 ; 10,10 ; 11,1 ; 11,3 ; 11,9).

60 مالغوة - الفوة - الفوة 60

الادة - اللادة (24,4; 29,8; 30,1 اللادة (33,12; 33,12. اللادة الاولى 23,8; 23,9; 29,1. اللادة الاولى 20,9-11; 24,1; 30,4-5. اللواد (13,1-2); 15,6; (19,9; 19,11); 22,8; 29,2; 29,5; 30,6; 31,3.

65 مبدأ المبادئ — مبدأ المبادئ أ 35,14. مبدأ المبادئ — مبدأ المبدأ الاول 33,6 ; وf. 35,14-15. المعرفة الاولى — المعرفة الاولى — المعرفة 8,6 ; 9,1 ; 9,7.

قضايا Voir — **المفدمات** 9,8. مقدمات فى الامور الارادية 70 ; 8,6 المقدمات الكلية الصادقة الضرورية (9,1-2).

18,6; 18,7. معقول — المعقول لـ 18,6; 18,7. معقولة عقلا ثانيا 21,1. معقولة عقلا ثانيا 18,8; 18,9. المعقولات 13,3; 14,4; 15,6; 16,1; 16, 4; 17,3¹¹; 17,4¹⁶; 17,9; 18,3;

18,10 ; 20,1 ; 21,9 ; 25,2 ; 27,6. 18,1 ; 20,11. 19,6.

; 15,9 ; (16,4) ; 19,9 ; 25,2 ; (27,3).

16,3 ; 19,3 ; 19,5 ; 19,6; 19,7 ; 20,2 ; 21,9.

الفعل 15,6-7; 15,8; (15,9); 80 15,10; 16,5; 16,6-7; 16,8; 17,2; (17,9); 18,1°; 18,3-4; (18,10-11); 20,1; 21,9³; 25,2-3; 27,3; 27,7.

المقولات - المقولات - المقولات بالمقولات بالم

الموجود - الموجودات (17,9); 18,1; الموجودات (17,9); 18,1; الموجودات (18,2; 18,10; 28,7; 28,8; 29,3; 33,7; 33,9; 35,5; 35,15. 27,8-9. الموجودات المفارقة (27,8-9 موجودات هي صور لا في مواد (20,9; 21,3; 21,5-6; 21,8).

17,4; 19,10; 20, 6; 23,3; 23,8; 30,5; 32,6; 34,6. 6; 23,3; 23,8; 30,5; 32,6; 34,6. 19,10; 19,10; 19,11; 20,8; 21,1; 21,3-4; 27,9; 32,1; 33,10-11; 34,5-7; 35,2; 35,6-9.

D. - TERMES TECHNIQUES.

	1	31,8	اخر ۱۰ پتجوهر به	9,1	بتأمل
		31,7	10 ک شی ° ک ک	12,2	00 + امر) يو مون شيئا
5,1;5,7 بنب	• أثر) يو ثر×يت	26,435	 ادی) تودی 	11,11	ثيجو هذا يومون
9,8	تۇ ئر× تجتنب	[]	أرض) أرض	E,s.v.	0 (01 +
11,7	 اجل) لاجل 	3,7	 اس ت) الاستاد 	C,s.v.	 انس) الانسان
30,7	كونت لاجل	23,7	+ اس ط) الاعقسات	31,5	الانسان بما يتجوهر په
5 18,6	لاجل ان	34,12	15 + أمر) امر واحد	36,3	22 + اول) الحق الاول
ان 12,2	• اخذ) ماخوذة :	10,6	الامور النظرية	36,2	المثل الاول
C,s.v.	 اخر) الآخرة 	10,7-8	» الارادية العملية	C.62	المادة الاولى
Voir JI+	الاخير [٢	23,3	 امل) تومل 	36,2	الموجود الاول

36,2	الواحد الاول	Voir	 جزأ) [نئس 	س) الحسّ (32,6	
30 32,1	• آلة جسمانية	34,10	70 + جسر) متجسر	pass. Los (J	٠ حص
16,9	थ। (थ। •	33,14	اجسام متكونة فاسدة	اقى 15,4-5	حصلت
17,5	الاين	34,13	الاجسام الشمانية	٠ بالقمل 17,9	حصلت
17,7	اسم الاين	34,1	» السمائية × هذه	، صورًا 15,8	
1		32,1	الة جسمانية	معقولة بالفعل 21.9	
	ب	34,10	⁷⁵ جوهر جسمانی	صل له 19,2	
22,6	٠ بدا) تبتدئ	24,1	صور جسمانية	31,6	
#5 C,18	بادی الرأی	22,6-7	الصور ال الهيولانية	ط) حطت من 30,5	
27,2	11.0	13,5	مادة ما جسمائية		تنحط
26,6	الميدا	14,2	المواد الجسمانية		bee 1 125
10,5-6		25;27	80 + جمل) جمل	ى) في الحقيقة 5,4	+ حات
9,2-3	» العلوم النظرية	31,2	يجملها في المادة صورا	الاول 36.3	
40 C,s.v.		12,8	فتجعلها كلها صورة	3,22 162	
11,5-6		22,1	* جلل) جلها × كلها	و) يحتاج (،	
[]	• بسط) البسيط	8,1	٠ جمع) الجميع	11,7	آجام 130 عاجة
C,s.v.		33,8	85 جميع الاشياء	7.73.7	الماجة
25-26	يصر بالقعل	33,6	» الموجودات	.) الحياز (	
45 25-26	بصر بالثوة	18,1	• جمل) في جملة	منحازة 14.4-5	
E,8	بصير	32,3	في الجملة	32,6 قالحال القي 32,6 (الق	
21,2	٠ بني) ينبني ان ينهر	13,8	بجماتها	29.1 ² احترى) احترى	5 += + 135
30,9	ليس ينبغي ان يفهر	3,4;4,4	90 + جمهر) الجمهور	، الصورة على 13.7	
21,8	ينبغي ان يقال	Voir	 جنب) [اثر 	اعلى 14,7	تحتوى
10 7,3-6	ما ينبغي ان يفعل	10,2	تتجنب × توش	4	+
23,5-7	h . n e d .	5.17	يجتنب × يو ثر	E,s.v. عيث عيث \$ 8.8	
6,9	بلغ ما بلغ	6,7	يجتنب × يفعل	) الحياة الاخرة 31.6-8	ر40 ÷ حق
11,720		25,8	95 ﴿ جِنْسَ ﴾ جائسه	31,0-0	-
30,1	٠ بين (نيد ٠	9.6-7	فی جنس جنس	Ť	
85 8,3	وانت تشبين	28.5	٠ جهل) مجهول	و) خارج النفس 16.5	+ خر-
34.9	شيئين متباينين	28,5	أجهل عندنا	عن ذاته 19; 31	
		4-7	٠ جود) جيد الروية	س) اخس الصور 23.7	
	ت	5-7	100 جودة الروية	كروضوعات 23,8	
16,9	+ تبم) تابع ل	E.s.v.	+ جوهر) تجوهر	28,1 × الاشرف ×	
E,s.v.		31,4-5	جوهر الانسان	ص) تخصّه (مر) 35.9	
30,223		34,9	جوهر جسمانی	ب) يتخاطبون (8.3	+ خطہ
60 21,9	على التمام	35,8	فی جوهره	30,7 اخلاف ما	+ خلف
	ث	30,1	100 ما في جوهره	ب مختلفة 32.11	
	0	33,9	في جوهره ناتص	ا تخلق بها 14.6	150 ♦ خلق
34,10	 ثبت)الكواكبالثابتة 	33,8	فی ذاته وجوهره	14.612	يتخلق
34,13	 ثمن)الاجسام الثمانية 	32,13	» », فی جوهره	14.6-10	الخلقة
19,10	 ثنى) ثانيا 			بالخاتة 7,8	فاضلا
12,1	بلا استثناء		ح	) خير × شر 5-7	+ خير
		[]	+ حدث) حدث	32,6 التخيل (	155 ♦ خيل
	5	24,3	110 + عدد) الحد		
65 9,6	٠ جرب) تجربة	E,11	+ حذو) احتذی	2	
11,720	التجارب	25,7	عن محاذاة منير	(] أدرك	+ درك
11,8	طول التجارب	C, 21	٠ حرك) محرك		+ دهی
[]	+ جرد) جرد		۰ حری) یشعری	10,1-7	الداهي
The state of the s					

	5,3	داهية		,	26,4	245 شماء الشمس
160	14,6	• دور) مدورة		,	13-14	ه شیم) شیعة
	25,6	+ دوم) ما دام فی	11,1	 ومن) فی کل زمان 	8,1	ه شهر) المشهور
	33,2-3	دائها	11,8	فی طول الزمان	11,4	 شور) اشار بشی
	32,9	» × حينا و حينا	9,7	205 على طول الزمان	11,5	مفوراته
		;	33,5	• زول) يزول	11,7	250 • شيب) شاب
	0.1		33,7	يزال عائقه	11,720	 شیخ) شاخ
	3-4	٠ ذكر) يذكره	10,10	 زید) یتزید 	13,8	 شیم) شاعت
165	[]	٠ ذهن) ذهن	10,102	يتزايد	14,7	شيم
	11,3-4	 خو) ذا رای 	23,6	210 + زيل) لا ترال		
	32,1	~.2	27,9	لهر تنزل ولا تنزال		ص
	33,8	فى ذاته وجوهره			8,8	 صبو) من صباه
		,			10,5	باصحا (بعد + عدد) أصحاب
	00.0		33,12	٠ سبب) سبب	[]	• صدر)
000	30,8	• رأی) ما يراه	$34,1^{2}$	اسباب	20,10	 صدف) تصادفها
170	C,s.v.	الراى	13,7	· سطح) في سطحها	33,3	لا يصادف
	26,6	مرئى بالقوة × بالفعل	14,3	215 في سطوحها	[]	• صدق) صدّق
	25,9	مرئبية بالفعل	31,6	 سعد) السعادة 	8,7	000 المقدمات الصادقة
	E,14	روية , الروية	36,6	 سلم) والسلام 	[]	 • صود) تصور
	28,1	• رتب) يترتب	4-7	۰ سمو) ستّی , اسر	12,8	صور × مواد
175	28,6	ترتيب	17,7	اسير الاين	23,7	اخس الصور
	27,10	على ترتيب	C,s.v.	220 • السهاء	23,7	صور الاسطقسات
	23,2	الآرتيب	34,1	الاجسام السمائية	24,1	985 صور جسمانية
	24.4-5	ترتيب في الوجود		ش	22,6	الصور ال الهيولالية
490	34.5	رتبة			24,7	صورة مفارقة
	11,5	مرتبة	9,8	• شأن) شانها ان	18,6	صورة [العلل]
	5,9	• رجم) يراجم	10,517	من شانه ان	22,2	صور للعقل
	7,3	يراجعوا	6,4	• شبه) ما اشبه	13,1-4	270 صورًا لهذه الذات
	5,915	روجعت تراجعوا	24,8	225 قريب الشبه	15,8	صورا لتلك الذات
185	4.5	ا مرجم	22,6	شبه مادة	18,2	« « «
	3,5;7,9	۰ ردد) يردده	22,4 29,8	» موضوء ومادة اشباه	pass.	٠ صير) صار
	6,7	٠ رذل) الرذيلة	5,3	» هذه الاسها		ض
	[]	٠ دسم) دسم	5-7	000 • شرر) شر × خير	28,6	٠ ضرر) يضطر
	33,12	٠ رفد) يرفده	6,1	ما هو عندهم شر	35,13	۳۶۶ اضطرارا ۱۳۶۶ اضطرارا
190	32,5	يسترفد فعل	7,1	الشرور	33,2	باضطرار
	31,12	يسترفد بنمل	C,s.v.	شرير	35,7	لزم ضرورة
	17,2	• رفم) ارتفع عنها	28.2	 شرف) الاشرف 	33,11	يلزم ضرورة
	28,2	• رقى) ترقيبنا نيعن	[]	935 + شرق)	8,7	المقدمات الضرورية
	28,4	لترقى عن	8,2	• شرك) مفارك	26,2	180 • ضو٠) الضو٠
	22,7	تارقى (الصور)	8,8	 شعر) یشعر 	27,5	الضياء
	23,9	ارتتى		 شعم) شعاء الشمس 	10,10	• ضيف) ينضاف
	23-24	4		• شنف) صار مشناً	18,7-9	بالإضافة الى
	[]	(~)) *	26,538	240 صار شفافا		
	5,7		25,7;27	الاشفاف بالفعل		4
	10,2	الامور الارادية	25,6	» بالقوة	8,7-8	 طبع) بالفطرة والطبع
	10,7 8	» » العملية	13,3	٠ شقق) اشتق	23,6	285 (Indepens
	E,14	ا + روی) رویّة	25-27	+ شمس) الشمس	23,9	» الق هي صور

	В,9	ما بعد الطبيعة	[]	العقل الكلى	6,6	³⁷⁵ النضيلة × الرذيلة
	34,12	بطبيعتين	[]	العقل المكتسب	7,7	افعال الفضيلة
	35,9	اكمل طبيعتيه	[]	العقل بالملكة	23,1-2	متفاضلة
190	14,324	الاجسام الطبيعية	[]	العقل النظرى	11,2	تفاضلا متفاوتا
	11,5	 طلب) يطالب ب 	[]	355 العلمل الهيولاني	8,8	 فطر) بالغطرة والطبع
	5,8	• طلق) على الاطلاق	[]	المقليات	17,2	380 ♦ فعل) يفعل
	6,8	٠ طوف) طائفة	C,13	التعقل	6,6	يفعل × يتجنب
	7,1	الطائفة الاخرى	28,7	٠ عكس) على عكس	17,2	ينفعل
295	9,6	 طول) طول 	10,6	• علم) يعلم × يفعل	31,10	قعله , ان يفعل
	9,7	على طول الزمان	9,2-3	360 العلوم النظرية	32,5	فی افعاله 🗙 فی قوامه
	14,7-8	طولها وعرضها وعمقها	10,5	اصحاب العلوم النظرية	6,7	885 افعال الرذيلة
		ظ	18,1	• العالم	6,6;7,7	» الفضيلة
		25	21,8	فی العالم	34,1	الاقسام الفاعلة الاول
	25,5-6	* ظلم) في ظلمة	13,7	* عمق) في عملها	18,6-7	بالغمل × بالثنوة
	4,7	• ظان) يظنون	14,3	345 اعماقها × سطوحها	C,46	عقل بالفعل
300	11,10	يظنون ب	12,3	* عمل) يستعملون	27,1	390 الاشفاف بالفعل
	32-33	٠ ظهر) وظاهر ان	6,1-6	يستعمل جودة رويته	9,1	٠ فعر) بنعر
			12,1	يستعملون من المقدمات	8,7	عن فكر
		2	10,8	الامور الارادية العملية	[]	ملكرة
	18,1	+ عدد) عدت	4,5	350 • عني عني	[]	+ فاسف) فاسنة
	12,7	معدة او مستعدة	15,10	معنى قولنا	3,22	⁸⁹⁵ النياسوف
	25,6	٠ عدم) عدم	16,2	معنى انها	34,10	 فلك) فلك
305	[]	• عرض) عرض *	17,6-7	معنى معالى الاين	[]	٠ ف ن ط) فنطاسيا
	7,7	فی عارض عارض	25,6-7	معنى الظلمة , الاشفاف	17,4	
	14,7	طولها وعرضها وعمقها	5,5	355 على المعنى الكلي	21,2	ينبغي ان يفهر
	C,s.v.	٠ عرف) المعرفة	9,5	• عود) اعتياد	13,9	400 تنظير
	28,4-5	الاعرف عندنا	33,5	٠ عوق) عائق	11,2	* فوت) تفاضاد متفاوتا
310	29,2	• عطو) اعطيت	33,8	عائقه	27,9	 فوق) التي فوقه
	29,8	يمطي	25,4	• عين) المين	32,3	وفوق ذلك
	33,7	يعطى	16,3	300 ممنی واحد بعینه	[]	+ فيض) فيض
	6,8	تعطی ان		<i>}</i>		ق
	33,8		00.4	200 16 18 4	91.1	405 ♦ قبل) ان يقبل
31	5 C,s.v.		32,4	٠ غني يستغني	31,1	يقبله المقل
	19,8	عقلت اولًا × ثانيا تُعقل ايضا	14,7	 غوص) تغوص غور) يتغور 	7,10	لا يقيله العقل
	18,4	5	32-33	مغير پيغير	11,4	قبل رايه
	19,1-2	يعقل ذاته	25,7		31,1	في المستقبل
90	35,8	یمان دان ما عقل من ذاته		ن	22,7	410 ومن قبل ذلك 410 ومن قبل ذلك
95	№ 19,2 C,s.v.	1	30,3	305 + فحص) فحص	15,7	من قبل ان
	[]	العقل الالهي	22,8	٠ فرق) تُنارق	11,1	+ قدم) فيما تقدم
	[]	العاتل العملي		مفارق	28,2	اقدم من الاشرف
	C,52	المقل الفعال		صورة مفارقة	C,69	المقدمات
	15 []	العقول النعالة		انحاء من المفارقة	12,1	415 المقدمات الاول
3;	[]	العائل المنفعل	The Property of the Land	970 ٠ فسد) فاسدة	19,10	المتقدم
	C,47	المقل بالنمل	C Proposition Company	 فضل) یتفاضل 	31,3	 قرب) يقر بها
	C,50	المقل المستفاد	5 Sept. 5-15/		24,8	قريب الشبه
	[]	المتل القدسي		» بالخلقة	31,5	اقرب شیء الی
	00 C,s.v.			الفضيلة	16,9	مود • قرن) ما يتترن بها
-	-					

					40
12,1		• 23,3-	ا كمل × اللص 4	14-7	ه منع) منع , امتنع
8,3	ستقريت كلامهم	28,2	» وجودا × » وجودا	7,4	امتنعوا
35,4		35,1	الاكمل × الانقص	6,2	امتنعوا ان
35,1			470 اكمل الوجود له	18,3	
425 29,6-				14,3	لريبتنع ان
34,1	لاقسام الفاعلة		 کون) کوانت 	14,0	515 ٠ ميز) متميزة
29,3	ه قصد) قصد	30,7	المر نت		i
29,3	قصدا اولا	33,14	متكولة فاسدة	10,1-	 نبط) يستنبط
C,s.t	 قضى) التضايا 	17,1	475 • كيد) مكينة	5:7	
430 26,1	• قول) نقول	17,1	كيفيات جسمانية	24,31	استنباط • نجر) النجوم ؛
21,4-				22,8	• نجو) بانجوم • نجو) بانجا· من
6,4	قول هولاء		J	17,8	
C,81	المقولات	30,6	٠ لزم) يلزم من	17,5	وور على نحو اخر على انحاء اخر
B,s.t	· ॻऻॻऻ	6,5	من يازم	3,3	على انحاء كثيرة
435 []	 قوم) تقوم 	35,7	لزم ضرورة	12,5	على الربعة الحاء
31-32		32;33	480 يلزم »	11,11	نحو هذا يومون
32,4	فى قوامه × فى افعاله	3,5;7,		13,4	وهو هدا يومون مورد و ورد ورد ورد ورد
31,2	 قوی) له قوة أن 	8,4	 لفظ) اللفظة 	20,9	تنةزعها
31,1	فی قوته ان	25,9	• لون) الالوان	12,7	تنازء ماهياتو
440 31,2	الثنوة على ان يفعل			15,8	الآزعت
32,5	قوة جسمانية		١	28,10	ڪانت فانتزعت
31,12	قوة لفسانية	E,s.v.	la (la +	20,7	اده ان تنازء
23,6	القوى النفسانية	14,9	آمية 485 عامية	15,7	قبل ان تنازء
12,7	قوى النفس	14,4	ماهية منحازة	20,10	منازعة
445 25-26	پالٽوة × بالفمل	12,7	ماهيات الموجودات	12.9	المنةزعة عن المواد
C,44	عقل بالقوة	16,9	+ مق) • تق	27,1	 نزل) منزلته منه
32,14	لها بالقوة × بالنمل	17,5	* مثل) مثال ذلك	24,3	منا و نسب) تنسب الى
8,7	 قیس) عن قیاس 	15,4	490 على المثال	10,2	نسبة الى
	4	15,1	على هذا المثال	32-33	لسبة , لسب
227000		26,9	((((((	[]	 نطق) نطق
30,118	٠ كتب) كتبه	[]	مثال ج مثل	36,5	 نظر) النظر
450 8,4	يكتبونه	C,s.v.	+ مدد) المادة	10,6	540 الامور النظرية
B,s.v.	100000000000000000000000000000000000000	13,5	495 مادة ما جسمانية	9,3	العلوم النظرية
8,2	٠ کار) الاکار	12,8	مواد × صور	12,6	 نفس) نفس ما
[]	٠ كذب)	14,2	المواد الجسمالية	8,9	جوء ما من النفس
[]	٠ کرو) کرة	14,1	مادة وموضوء ل	12,6	جزء لقس
455 14,6	ه کعب) مکعبة	33,4	المادة والموضوء	11,2-7	845 هذا الجز ، من النفس
33,6	+ كنى) كفاية	22,6	500 شبه مادة	9,9	ذلك الجزء من النفس
21,9	• كلل) كلها × جلها	22,4	شبه موضوء ومادة	9,10	» » من اجزا٠ »
5,6	على المعنى الكلى	26,5	* مسس) الماس	9,5	جز النفس
8,6	1000 - 1 1 1 1 1 1 1 1 1	30,3	• مضى) في ما مضى	Voir	نفسانية [قوة
400 A,s.v.	• كلم) المتكلمون	5,312	ه مکر) مکرا رماکرا	14,5	850 هذه الذات نفسها
8,3		6,333	305 ماكرا	3,6	 ننى) ينفيه العقل
17,1	2 1 1000 11 10 10 10	21,8	٠ مكن) يمكن ان	7,10	ينفيه العقل × يوجبه
11,2 23,2	147 1 1 1 1 mm 11	10,11	تشمكن فيه	13,6	 نقش) نقش
23,2	1.11 11 -	30,4	ممكنة ان توجد	13,66	انتقش
32,12	كماله الاخير	[]	 ملك) ملاك 	13,6	555 لتش
02,12,,	على كماله الاخير	21,4-7	من) مِنّا × فينا × فينا	14,6	النقش والخلقة

E. - LEXIQUE GRAMMATICAL.

* وضع) وضعنا انه

1 Comparatifs اعرف ... اجهل: de sens passif افعل 28,4-5٠

33,114

يوجبه العقل × ينفيه

7,10

; 9,6 غی بی - ، 23,9 رتبة رتبة , 9,7 ; جنس جنس - ، 9,6 غی بی - ، 23,9 ; جنس جنس - ، 9,7 ; و بند و بی الم بین الم بین

Anacoluthes: ... والطائفة الاخرى التي تسمى (p. 6,8...7,1-2) ; ... طائفة تعطى ... والطائفة الاخرى التي تسمى (p. 34,9...10).

phiques?) que j'ai eu la surprise de voir dans le manuscrit F, où ils tombent à la fin d'une ligne, les cinq derniers à gauche débordant dans la marge. Qu'il faille les interpréter comme désignant Aristote (voir p. 38, n. *12), cela semble certain, car c'est la seule hypothèse que suggèrent les manuscrits, soit p. 3,7, soit dans le passage similaire, p. 8,5; et ni le contexte, ni l'histoire littéraire traditionnelle ne la contredisent. La difficulté serait de retrouver tous ces signes, le second à droite non excepté, dans un seul et même alphabet, sémitique ou autre.

5 باسرها — اسر 13,7 ; 13,8 ; 14,8 ; باسرها — اسر 7,5. نا — Répété après une incise 18,4 ; (29,88). — أبر 11,8 ; 12,8.

15

L'expression ف بادى الراى (cf. Index C, 18) ayant un sens péjoratif, j'orthographie بادى, mais sans exclure بادى, graphie des manuscrits.

— Entre بصر et بصر (p. 25-27) le choix est parfois difficile.

— Mot au singulier, synonyme de حد 24,3 : cf. dans le Tāģ al-'Aroūs (Le Caire, 1307/1889), VIII, p. 211,11 اجمل همك [الهمك ?] تخوها اى حدا تنتهى اليم revient souvent p. 31 et p. 34-35.

— Le verbe dénominatif تجوهر revient souvent p. 31 et p. 34-35.

— Le mot احتذى p. 29,1, qui a dérouté copistes, éditeurs, traducteurs, pourrait comporter une idée d'imitation, de parallélisme, analogue à celle qu'exprime Aš-Šīrāziy (m. 1640) dans la phrase suivante قد ورد فى كلام المناء وشيعتهم العكم بوجود عالم عتلى مثالى يحذو حذو العالم الحسى فى جميع الواعد الجوهرية التدماء وشيعتهم العكم بوجود عالم عتلى مثالى يحذو حذو العالم الحسى فى جميع الواعد الجوهرية (Al-Asfār al-arba'at, éd. lith. de Téhéran, 1282/1865, tome I, p. [126], l. 21-22).

Fréquence relative de موت immédiatement suivis d'un nom ou pronom sujet : 16,6-8 ; 18,1 ; 18,3 ; 19,1 ; 20,2 ; 20,11 ; 21,1 ; 22,2.

حين — Employé adverbialement sous les formes حينا … حينا … حينا … حينا … حينا … احيانا … مينانا … احيانا … احي

— Souvent lu روية au lieu de روية par copistes et traducteurs p. 4-7. — Dans ما 22,7 le من قبل ذلك ما كانت Dans ما

Les sens « intelligible » et « intelligé » sont entremêlés.

La lecture, qui ne manque pas d'intérêt [puisqu'il s'agit manifestement du fameux calife], est paléographiquement certaine (4,6;5,6;5,8). Si elle est restée jusqu'ici inaperçue des Orientalistes, c'est sans doute parce que les auteurs modernes d'imprimés arabes, orientaux ou occidentaux, écrivains ou typographes, éditeurs ou épigraphistes, ne présentent souvent aux yeux des lecteurs que la forme

— J'avais choisi, non sans hésitation, la lecture avec sād, p. 33.1, lorsque j'ai rencontré dans le Tafsīr ma ba'd aṭ-Ṭabī'at d'Averroès (en cours de publication) des passages qui m'ont confirmé dans ce choix.

F. - INDEX GÉNÉRAL.

Abstractio 12 sq.; 20 sq.
Anima 24 sq.
Aristoteles: cf. Index A,
n°s 10-15. — Aristotelis
libri: cf. Index B.
Ascensus formarum 23 sq.
Conjunctio [...] — cf. 31.
Descensus formarum 23.
Formæ: voir Index C,
24 sq. et Index D, 262 sq.

Illuminatio 26 sq.
Immaterialia 20 sq.
Improbus 5-7.
Intellectus: voir la Table
des matières p. 37; l'Index C, 35 sq.; et l'Index D, 315 sq.
Intellectum: cf. C, 72 sq.
Libri Aristotelis: voir
Index B.

Materiæ: voir Index C, 61 sq. Prædicamenta 16-17. Principia in agendis...9. Probitas, Probus 4-7. Res 12, 8; 13, 9; 15 sq.; 27 sq. Sol 25 sq. Unitas intellectus [...] Visio 25 sq.

NOMS PROPRES DE LA NOTICE

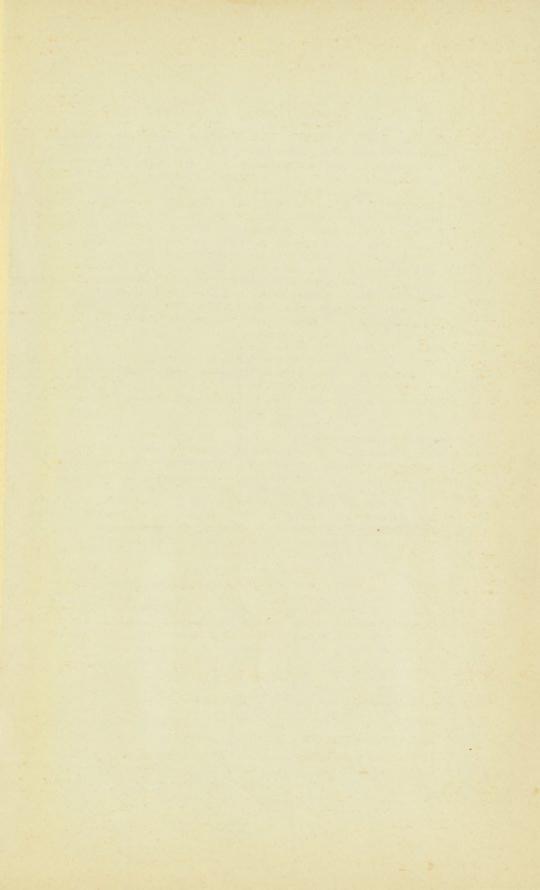
Aboû Naçr Al-Fârâbiy v. - Abû-Nassr xvii. - Ahlwardt (W.) xi ; xii. -Alcan xxi. - Alexandre d'Aphrodise xvi. - Alfarabi passim (voir : Aboû Naçr, Abû-Nassr, Alfarabius, Alpharabius, etc.). — Alfarabius xvi ; xvii. — Alpharabius xvi; xvii. - Arabes iv. - Arendonk (C van) xiii. - Aristote iii; (vi); xIII; xVI; 38; 46. - Augustinisme xVI. - Averroès III; 47. - Avicenne IV; xVI. Bédoret (H.), S. J. xv. - Boer (T. de) xxII. - Brill (E. J.) IX; XIX; XXI. - Brockelmann (Carl) xix. - Çadr ad-dîn ach-Chîrâziy xv ; xxiv ; 47. - Calonymos ben Calonymos xvIII. - Camerarius (Guil.) xvI; xxI. - Carra de Vaux (Boa) VIII; xxI. — Casiri (Mich.) viii. — Cheikho (R. P. Louis) xi; xii; xiii. — Chîrâziy (Ach-): voir Cadr ad-dîn. — David (Mor.) xıx. — Dieterici (Friedrich) ıv ; v ; vı ; vıı ; ıx ; x ; xı ; xıı ; xııı ; xxı ; xxıı ; xxıv. — Fârâbiy (Al-) : voir Alfarabi. — Fatih xII; xxIV. - Gilson (Etienne) IV; VII; VIII; XVII; XVII; XXII; XXII; XXIV. - Goichon (A.-M.) xxII. - Goldenthal (J.) xvIII. - Hayy ibn Yaqzân xIX. - Hinrich (J. C.) xIII. - Horten (M.) xXII. - Ibn Abî Ouçaybi'at vII. - Ibn Falaquera xIX. Ibn Khallikân vII. — Iedaïa vIII (voir Yeda'yah). — Igby (le chev. d') xVII. — Islam III; vIII. — Juifs III. — Landberg (C.) IX; XI; XXIV. — Latins III; VIII. — Lippert (Jul.) viii. - Locatellus (Bonet.) xvi. - Madkour (Ibrah.) xxii. - Maïmonide ix; xv; xvii. - Massignon (Louis) iv; xi; xiii; xvii; xx; xxii. - Moïse de Narbonne xix. - Moreau (Dion.) xvi. - Mouhammad Amîn al-Khangiy x. -Moutakallimîn vii. — Munk (Sal.) ix ; xv ; xvii ; xviii ; xix. — Musulmans iii. — Nagy (Alb.) xxII. - Neubauer (Ad.) xVIII. - Neumark (D.) xXII. - Poppelauer (M.) xix. - Qiftiy (Al-) viii. - Ragip Pacha xiv ; xxiv. - Renan (Ern.) xviii. - Rosenstein (Mich.) v ; xvII ; xxII ; xxII. — Samuel ibn Tibbon xvII. — Scotus (Octau.) xvi. - Steinschneider (Mor.) xvii ; xviii. - Théry (R.P. Gabriel), O.P. xvi ; xvii ; xxiv. - Turcs III. - Vrin (J.) xvi ; xxii. - Yeda'yah xviii (voir Iedaïa).

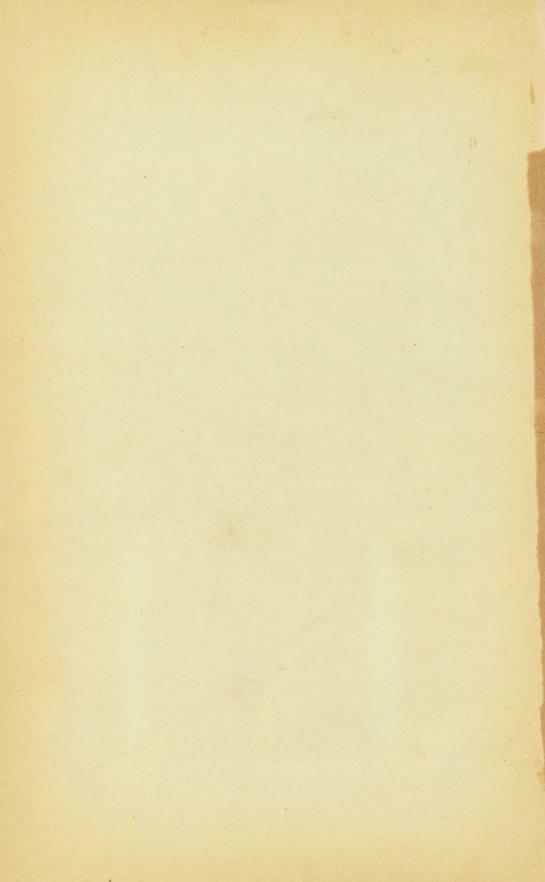
Alep III. — Bagdad III. — Berlin IX; XI; XIII; XXIV. — Beyrouth IV; XI; XII; XXIV. — Bombay XII; XIII. — Caire (Le) VII; VIII. — Escorial VIII; XVII. — Iran IV; XIV; (XV). — Ispahan XI. — Jersey IV. — Kain XVI. — Leiden, Leyde VIII; IX; XIX; XXII; XXIV — Leipzig VIII; XIII; XVI. — Londres IV; XI; XII; XIII; XXIV. — Louvain XV. — Matritum VIII. — Munich XVII; XIX; XXIV. — Narbonne XIX. — Occident III. — Orient III. — Oxford IV; XIII; XXIV. — Paris IV; IX; XVI-XXII; XXIV. — Provence XVIII. — St.-Pétersbourg XVII. — Stamboul IV; XIV; XXIV. — Téhéran IV; XIV; XV; XXIV. — Transoxiane III. — Vatican XVII. — Vienne XVIII.

ابو نصر الفارافي XI ; XX ; XX ; IX . — ابو نصر الفارفي XVIII. — ابو نصر الفرافي XVII. . — ابو نصر محمد بن محمد بن طرخان بن اوزلغ الفارافي X. — ابو نصر محمد بن محمد الفرافي XIX. — ابو النصر الفارافي X. — احمد ناجي الجمالى X. — ارسطاطاليس XIIX. — ارسطوطاليس XIX ; X. — محمد امين X. — افلاطون X ; X. — الحاج عبد الرحيير المكاوى X. — محمد اسماعيل X ; X. — محمد امين المفافعي X. — السيد محمد بدر الدين العلي X. — الشيخ محمد حجازى XI. — محمد على صبيح X. — محمد على صبيح X. — المعلم الثاني XX ; XX . — وسف اعتصامي XX ; XX .

CONTENU DU FASCICULE

AVANT-PROPOS	. 111	TABLE DES MATIÈRES	37
NOTICE	. v	INDEX ALPHABÉTIQUES	38
SIGLES ET ABRÉVIATIONS.	.XXIV	ERRATA	47
TEXTE DE LA JEL	. 1	NOMS PROPRES DE LA NOTICE	48

DATE DUE								
	SER 1	3 1991						
	nan	28 10						
MAR 28	Hits 13							
		- 1 .	1 10					
	201-6503		Printed in USA					

893.78

524

B472 v. 8 fasc. 1

893.78 8472 V8 FASC 1 C1 ALFARABI الناراب

رسالة في العقل